

NĚMECKÝ UNIVERZITNÍ PATOLOG V PŘEMETECH MIMOŘÁDNÉ DOBY. K BIOGRAFII FRANZE X. LUCKSCHE (1872–1952)

MICHAL V. ŠIMŮNEK – MILAN NOVÁK

A GERMAN UNIVERSITY PATHOLOGIST IN THE TWISTS AND TURNS OF EXTRAORDINARY TIMES: ON THE BIOGRAPHY OF FRANZ X. LUCKSCH (1872–1952)

The pathologist Franz Xaver Lucksch (1872–1952) seems to have been in many ways a rather distinctive personality within the academic landscape of German medicine and medical research in Bohemia. As a member of the generation that grew up during the belle époque, he witnessed all the dramatic turnovers of Central Europe in the twentieth century. A man of considerable scientific ambitions, he became assistant professor (1904) and extraordinary professor (1914) at the Institute of Pathology (*Institut für Pathologie*) of the German Medical Faculty in Prague under Professor Hans Chiari (1851–1916).

Having researched pellagra endemics in Romania in 1910, he returned there in the late 1930s thanks to the support of the Rockefeller Foundation. To the best of our knowledge, he published 48 academic contributions in his lifetime, infectious diseases (including tuberculosis) being the most frequent subject. Lucksch fought in the First World War, ending his military service as a lieutenant colonel of the Austro-Hungarian imperial army. Although he at first considered a professional military career in Austria even after 1918, he eventually returned from Vienna to Prague in 1919. There, he continued his medical work and research as a first assistant, which was the position he held for many years.

In public life, he was active in spreading awareness of public health issues – probably in reaction to the autopsies he was carrying out. He emphasised the importance of nutrition and prevention of tuberculosis, a disease highly prevalent in Czechoslovakia at the time. But above all, he focused on physical training (*Leibesübungen*). In 1929–36, he headed the University Physical Training Centre (*Hochschulzentrale für Leibesübungen*) at the German University in Prague and the German Educational Course for Physical Training of Teachers. Aside from that, he was also a member of the German Association of Gymnasts. This is how Lucksch became acquainted and rather unfortunately politically involved with Konrad Henlein (1898–1945) and his Nazi movement among the Sudeten Germans of Czechoslovakia. At first, he was an active member but shortly after the German occupation of Bohemia and Moravia in March 1939, he found himself in a rather awkward position when the political movement he had previously endorsed started making problems for his Jewish wife and two children. His son, Franz Lucksch Jr. (1916–1966), became also a physician and made a notable scientific career after 1945.

In 1936, Lucksch was appointed interim director of the Institute of Pathology. In the spring of 1939, he retired. As an emeritus, he had two part-time jobs: aside from publishing, he still did some teaching and research at the Institute during the academic year, and, in the remaining period, he worked as a pathologist at the Provincial Institute for the Mentally Ill (*Landesanstalt für Geistesranke*) in Kosmonosy (Kosmanos), 65km from Prague. At this institution he performed autopsies of patients who died mainly due to extremely bad conditions.

After the war, Lucksch was allowed to stay in Prague, but under rather difficult conditions, including financial issues. In connection with the prosecution of Nazi ‘euthanasia’ crimes in the 1960s, a suspicion emerged that he may have conducted tuberculosis experiments on psychiatric patients. Given the particular circumstances, however, this was highly improbable, neither has anything of that kind been proved in connection with Lucksch.

Keywords: History of Medicine – Pathology – Bohemia – Prague

DOI: 10.14712/23365730.2024.3

Franz Xaver Lucksch představuje v řadě ohledů pozoruhodný osud v rámci českého vysokého školství i medicíny, v mnohém ilustrující dobu a společnost v jejích dramatických zvratech ve 20. století.

Muž původně nepochybně značných vědeckých ambicí, zajímající se o aktuální otázky zdravotně-politické, respektive osvětu a prevenci, národnostně vyhraněný a zapletený do počátků Henleinova hnutí, s nímž ho spojovala především národně angažovaná tělovýchova v jahnovském pojetí (*Turnen*), který nakonec profesně nepřekročil stín 1. asistenta patologicko-anatomického ústavu Lékařské fakulty (LF) Německé univerzity (*Deutsche Universität*; dále jen NU). Muž, pocházející v zemském rámci ze severočeské periferie, který absolvoval příslušnou univerzitu, avšak následně působil jako řada kolegů i v dalších částech předlitavské části habsburské monarchie. Následně se vrátil do Prahy, do jejíž slovenské většiny „(...) bylo vklíněno německé střední město, v němž se zase nalézalo malé univerzitní městečko, na které byl člověk sociálně odkázaný (...) Čechy a Němce oddělovala absolutní dělicí zeď, především nejněmečtější z Němců, profesory Německé univerzity.“¹ Muž, jenž generačně zažil na začátku kariéry naplno *belle époque*, aby následně strávil čtyři roky vojenské služby v širším frontovém zázemí jako lékař a zažil tak její hrůzy z bezprostřední blízkosti. Návrat do civilního života pak měl být současně restartem akademické kariéry, během níž ale dosáhl pouze na zástupce při hledání nového přednosty, aniž by jen vzdáleně připadal sám v úvahu. Nástup nových poměrů ho zastihl na konci kariéry v hlavním městě Československa jako víceméně penzistu, aniž by přitom patřil ke skupině tamních intelektuálních „kulturních prostředkovatelů“, i když jeho rodinné vazby na židovské kruhy byly zřejmé.² Před německou okupací byl zřejmým sympatizantem Henleinova hnutí. Po ní v podstatě *emeritus*, střídající roli přednášejícího na *alma mater* v době prohlubující se válečné personální nouze a patologa ústavu pro duševně choré s převážně německou, do značné míry sudetskou klientelou v Kosmonosích, oboje v částečných úvazcích. Závěr života pak strávil po bezpříkladné porážce režimu, který mu v lecčems patrně konvenoval, ve zcela změněných podmínkách, avšak – na rozdíl od mnoha svých vrstevníků a současníků – aniž by musel opustit Prahu. Mohl tak sledovat začátky slibně se rozvíjející odborné a publikační dráhy svého syna, který nakonec svého otce profesně v mnohém předčil.

Ačkoli se vědecky rozhodně nejednalo o představitele špičky dobové německé medicíny v habsburské monarchii a později Československu, přesto může být jeho život a působení – včetně společenského a politického angažmá – příznačné pro celou řadu akademicky působících lékařů. Konkrétně těch, kteří sice nedosáhli na kýžené akademické mety ani nezískali

¹ Dopis filozofa a psychologa F. Jodla, působícího v Praze jako řádný profesor v letech 1885–1896, C. von Amirovi z 29. 12. 1885, cit. dle Margarethe JODL, *Friedrich Jodl. Sein Leben und Wirken*, Stuttgart – Berlin 1920, s. 117. K tomuto aspektu viz rovněž Miroslav KUNŠTÁT, *Centra a periferie českých Němců ve vědě a vzdělávání*, in: Kristína Kaiserová – Miroslav Kunštát (edd.), *Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2011, s. 7–59, zde s. 24–42. Statisticky srov. Jan HAVRÁNEK, *Sociální struktura pražských Němců a Čechů, křesťanů a Židů ve světle statistik z let 1890–1930*, *Český časopis historický* 93/3, 1995, s. 470–480. K proměnám národnostního složení Prahy v období 1897–1914 srov. Gary B. COHEN, *Němci v Praze 1861–1914*, Praha 2000, s. 178–211.

² K této skupině blíže viz Innes KOELTZSCH, *Praha rozdělená i sdílená. Česko-židovsko-německé vztahy 1918–1938*, Praha 2015, s. 151. K dobové Praze jako multietnickému městu viz tamtéž, s. 14–25. K problematice a pojetí multietnicity v kulturním kontextu viz např. Johannes FEICHTINGER – Gary B. COHEN, *Introduction. Understanding Multiculturalism: The Habsburg Central European Experience*, in: titíž (eds.), *Understanding Multiculturalism. The Habsburg Central European Experience (= Austrian and Habsburg Studies, Vol. 17)*, New York – Oxford 2017, s. 1–14, zde s. 1–9.

žádoucí kolegiální a společenské uznání, nicméně představovali onu příslovečnou „sedou zónu“ v období prohlubující se profesionalizace, specializace a rapidní proměny medicíny na přelomu 19. a 20. století, bez níž je ovšem lékařská praxe a udržení její kontinuity nemyslitelné. To vše v období vrcholící národní emancipace českého etnika a následné reorganizace za nových státoprávních poměrů.³

Ona „sedá zóna“ jako by se ovšem v tomto případě nevztahovala pouze na působení odborné, ale také jeho společenskou, potažmo politickou angažovanost v sudetoněmeckých kruzích. Zatímco dobově v nich byl bezesporu známou figurou, z „velkých dějin“ českých zemí ve 20. století v podstatě zmizel. I proto považujeme za přínosné věnovat jeho biografii a působení tuto studii, jež snad může být v mnoha ohledech chápána i jako záležitost *pars pro toto*.⁴

1. Rodinné zázemí, studium a vědecké začátky

Franz Xaver Josef Johann Lucksch, někdy psáno zjednodušeně také Luksch, se narodil 16. února 1872 v severočeských Libědicích (Liebotitz/Lieboditz) u Kadaně (Kaaден), č. p. 1,⁵ které měly v roce 1890 jen 587 obyvatel.⁶ Jeho domovskou obcí byly Libořice (Liboritz) u Podbořan (Podersam). Otcem byl Franz Lucksch, hospodářský správce (*Wirtschaftsverwalter*) na černínském panství v rodné obci, později v Brodech (Pröllas)⁷, a matkou Amalie, rozená Bretterová.⁸

Po obecné škole F. X. Lucksch absolvoval gymnázium na Novém Městě pražském, kde maturoval v roce 1890.⁹ Následně pokračoval ve studiu na německé LF, kde byl 21. prosince 1895 promován doktorem všeobecného lékařství; jeho promotorem byl profesor

³ Petr SVOBODNÝ, *Lékaři v českých zemích 1848–1939*, in: týž – Jan Havránek (edd.), *Professionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*, Praha 1996, s. 126–146, zde s. 133–143.

⁴ Biograficky doposud nejpodrobněji jeho heslo v Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Biographisches Lexikon der Deutschen Medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945*, Praha 1998, s. 135 (dále jen BLDMPF); Walter KOERTING, *Die Deutsche Universität in Prag. Die letzten hundert Jahre ihrer Medizinischen Fakultät* (= Schriftenreihe der Bayerischen Landesärztekammer, Bd. 11), Bonn 1968, s. 145–146. Dále srov. Michal V. ŠIMÚNEK, *Planung der nationalsozialistischen „Euthanasie“ im Protektorat Böhmen und Mähren im Kontext der Gesundheits- und Bevölkerungspolitik der deutschen Besatzungsbehörden (1939–1942)*, in: týž – Dietmar Schulze (Hgg.), *Die nationalsozialistische „Euthanasie“ im Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945* (= Studies in the History of Sciences and Humanities, Vol. 22), Praha 2008, s. 117–198, zde s. 169–170, pozn. č. 201.

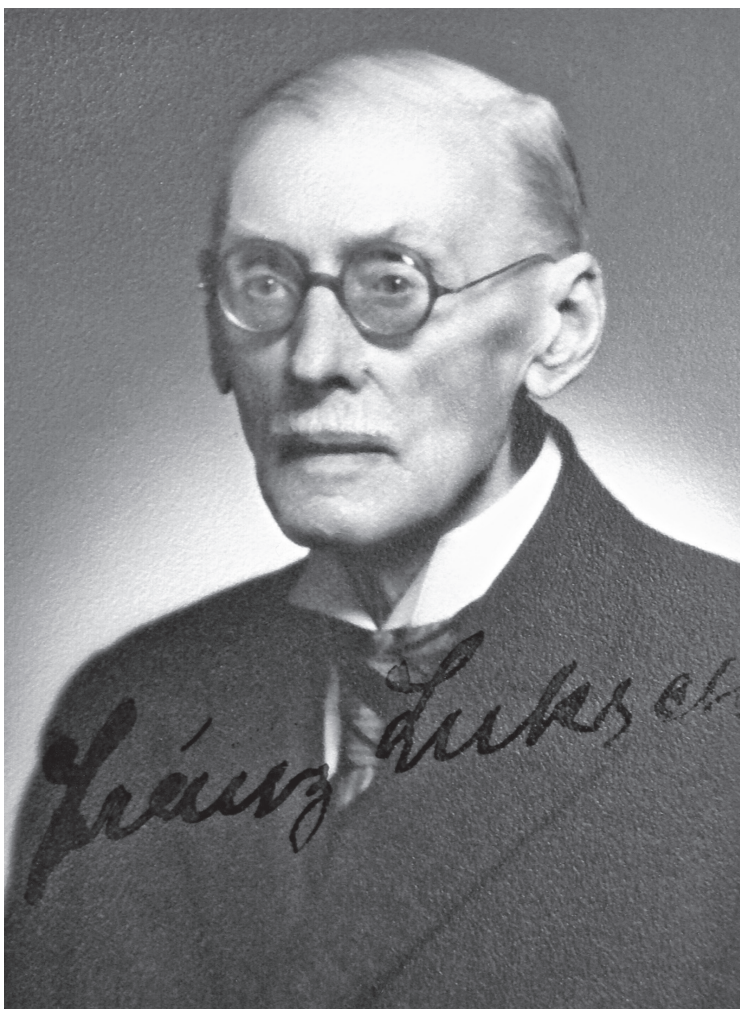
⁵ Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, matrika narozených, inv. č. 4192, sign. L85/5 1872–1896 Libědice, s. 6. Dostupné na <<http://vademecum.soalitomericice.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7727&scan=5abfbea20de54bc09963270ddb2de68e>> [13-9-2023]. Viz též Národní archiv (NA) Praha, f. PŘ II – EO, Lucksch Franz (1872), policejní přihláška, 1. 12. 1904.

⁶ Heslo *Libědice*, in: Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, XV, Praha 1900, s. 1010–1011, zde s. 1010.

⁷ Rod Černínů koupil toto panství v roce 1845 a měl ho v držení do roku 1925. Brody jsou dnes částí obce Krásný Dvůr (dříve Schönhof).

⁸ NA Praha, f. PŘ II – EO, Lucksch Franz (1872), policejní přihláška, 1. 12. 1904, a tamtéž, žádost o pobyt, 17. 10. 1947.

⁹ Archiv Univerzity Karlovy (AUK) Praha, f. Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze (1892–1904), kart. 187, s. 106 (Lucksch Franz). Dále srov. BLDMPF, s. 135; zde se uvádí rok Luckschovy maturity 1892, což není vzhledem k promoci v roce 1895 možné.



Obr. 1: F. X. Lucksch, 1946 (NA Praha)

oftalmologie Wilhelm P. Czermak (1856–1906).¹⁰ Lucksch tak absolvoval v období, kdy počet mediků na německé LF začal po dosažení vrcholu v akademickém roce 1892/93 pomalu klesat.¹¹

Poté absolvoval jednoroční vojenskou službu, a to od 1. dubna 1896 do 30. března 1897 v terezínské pevnosti jako plukovní lékař u tyrolských myslivců („Kaiserjäger“).

¹⁰ Tamtéž, os. akta Lucksch F., zpráva komise k Luckschově žádosti o udělení venia docendi, 17. 4. 1904. K W. P. Czermakovi srov. BLDMFP, s. 52–53.

¹¹ P. SVOBODNÝ, *Lékaři*, s. 132.

V letním semestru 1897 pracoval jako volentér v německém hygienickém ústavu v Praze (F. Hueppe), v zimním semestru 1897/98 pak rovněž jako volentér na chirurgickém oddělení dětské nemocnice císaře Františka Josefa I. tamtéž (C. Bayer). Letní semestr 1898 ho zastihl jako volentéra chirurgické kliniky v tyrolském Innsbrucku, kde následně působil od 1. listopadu 1898 do 30. září 1899 v ústavu soudního lékařství (V. v. Hacker). Teprve po těchto zkušenostech získal ve věku sedmadvaceti let první stálé placené místo, neboť 1. října 1899 nastoupil jako 3. asistent patologicko-anatomického ústavu německé LF v Praze (H. Chiari).¹² Dne 1. října 1900 zde byl jmenován 1. asistentem, jímž zůstal téměř čtyřicet let až do odchodu do důchodu 1. března 1939, jak bude pojednáno později.

V roce 1904 následovalo habilitační řízení, k němuž F. X. Lucksch předložil celkem čtrnáct publikací.¹³ Jako habilitační práci prezentoval rozsáhlou studii o experimentální myeloschíze.¹⁴ Řízení proběhlo úspěšně a Lucksch se stal soukromým docentem (*Privatdozent*), což mu oznámil dopisem 30. srpna 1904 tehdejší děkan německé LF profesor psychiatrie Arnold Pick (1851–1924) na základě výnosu Ministerstva kultu a vyučování ze dne 20. srpna 1904.¹⁵

Tento rok byl pro Lucksche důležitý rovněž v osobním životě, neboť se 1. prosince 1904 oženil s Hedvikou, rozenou Bendovou, o osm let mladší, pocházející z prominentní a zámožné pražsko-vídeňské židovské rodiny, jež se krátce předtím nechala pokřtít.¹⁶ O dva roky později se jim narodila dcera Christine¹⁷ a deset let poté následoval syn Franz/

¹² Tento ústav se nacházel v tehdejší Nemocniční ulici (dnes U Nemocnice) 4, kde později sídlil II. patologicko-anatomický ústav profesora V. Jedličky.

¹³ Bližší viz Příloha I.

¹⁴ Franz LUCKSCH, *Über experimentelle Erzeugung von Myeloschisis*, Zeitschrift für Heilkunde 25/6, 1904, s. 105–169; jako samostatný tisk byla tato studie publikována téhož roku nakladatelstvím Wilhelm Braumüller, Wien – Leipzig. Myeloschíza (rozštěp míchy) je jednou z celé řady dysrafismů, tj. uzávěrových poruch neurální trubice v raném embryonálním vývoji. Může být rozsáhlá, neslučitelná se životem, i drobná, lokální, bez poruch pohyblivosti postiženého. Experiment obecně spočívá v zásahu do vývoje embrya pokusného zvířete a následněm zkoumání charakteru a rozsahu způsobených vývojových poruch. Lucksch zvolil metodu mechanického poškození.

¹⁵ K A. Pickovi viz BLDMPF, s. 157.

¹⁶ Hedwig/Hedvika Marie Elisabeth Benda/Bendová se narodila 10. 8. 1880 v Praze v rodině Karla Bendy a Ottilie, roz. von Wiener. Jejím strýcem byl Gustav šlechtic von Benda (1846–1932), vídeňský velkopodnikatel a sběratel umění, a dědeček JUDr. Friedrich rytíř von Wiener (1817–1887) byl významným právníkem, prvním prezidentem Advokátní komory v Království českém v době velké politické a právní reformy a známým veřejným činitelem. Angažoval se v řadě spolků nejen židovských, zvláště vzdělávací a charitativní povahy. Je pohřben na Starém židovském hřbitově na Žižkově, kde má velký náhrobek ve stylu pomníku. H. Luckschová byla povolána jako svědek v procesu s jejím manželem roku 1910. Zemřela v roce 1956 ve věku šestasedmdesáti let, pravděpodobně v Praze; přesné datum není známo. Srov. Stanislav BALÍK, *Friedrich Wiener (1817–1887)*, Bulletin advokacie 32/6–7, 2002, s. 82–87. Ke sňatku viz Archiv hl. m. Prahy, Sbirka matrik sign. JCH 022, matrika oddaných kostela sv. Jindřicha (Nové Město) 1904–1907, fol. 76: záznam o svatbě F. X. Lucksche I. 12. 1904 s informací o pokřtění nevěsty k 31. 10. 1904, dostupné na <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=B03FC74528B949B188FE8BF3B5EEAA53&scan=81#scan81>> [14-9-2023].

¹⁷ Christine/Ina Lucksch se narodila 14. 1. 1906 v Černovicích (Bukovina), byla provdána za Herberta Mageru. Roku 1924 maturovala na akademickém gymnáziu ve Štěpánské ulici v Praze. Následně vystudovala Přírodovědeckou fakultu NÚ v Praze (1924–1931) a podílela se na výzkumu řas u významného pražského badatele E. Pringsheima. Po válce měla československé státní občanství. Její další osud není znám. Viz NA Praha, f. PŘ II – EO, Lucksch Franz (1872), policejní přihláška, a AUK Praha, f. Matriky Německé Univerzity v Praze, inv. č. 4, Matrika doktorů Německé Univerzity v Praze (1924–1931), s. 580. Srov. Silvestr PRÁT, *Algarum, Hepaticarum, Muscorumque in culturis collection Plantarum physiologiae institutum Universitatis Carolinae*, in: Preslia 22–23, 1948, s. 61–72, zde s. 63; Ina LUCKSCH, *Ernährungsphysiologische Untersuchungen an einigen Chlamydomonadien*, Lotos 79, 1931, s. 151–152 (referát o obhájené dizertaci).

EDM. B. WILSON,
COLUMBIA UNIVERSITY
NEW YORK.
ÜBER

EXPERIMENTELLE ERZEUGUNG

VON

MYELOSCHISIS.

VON

DR. FRANZ LUCKSCH,

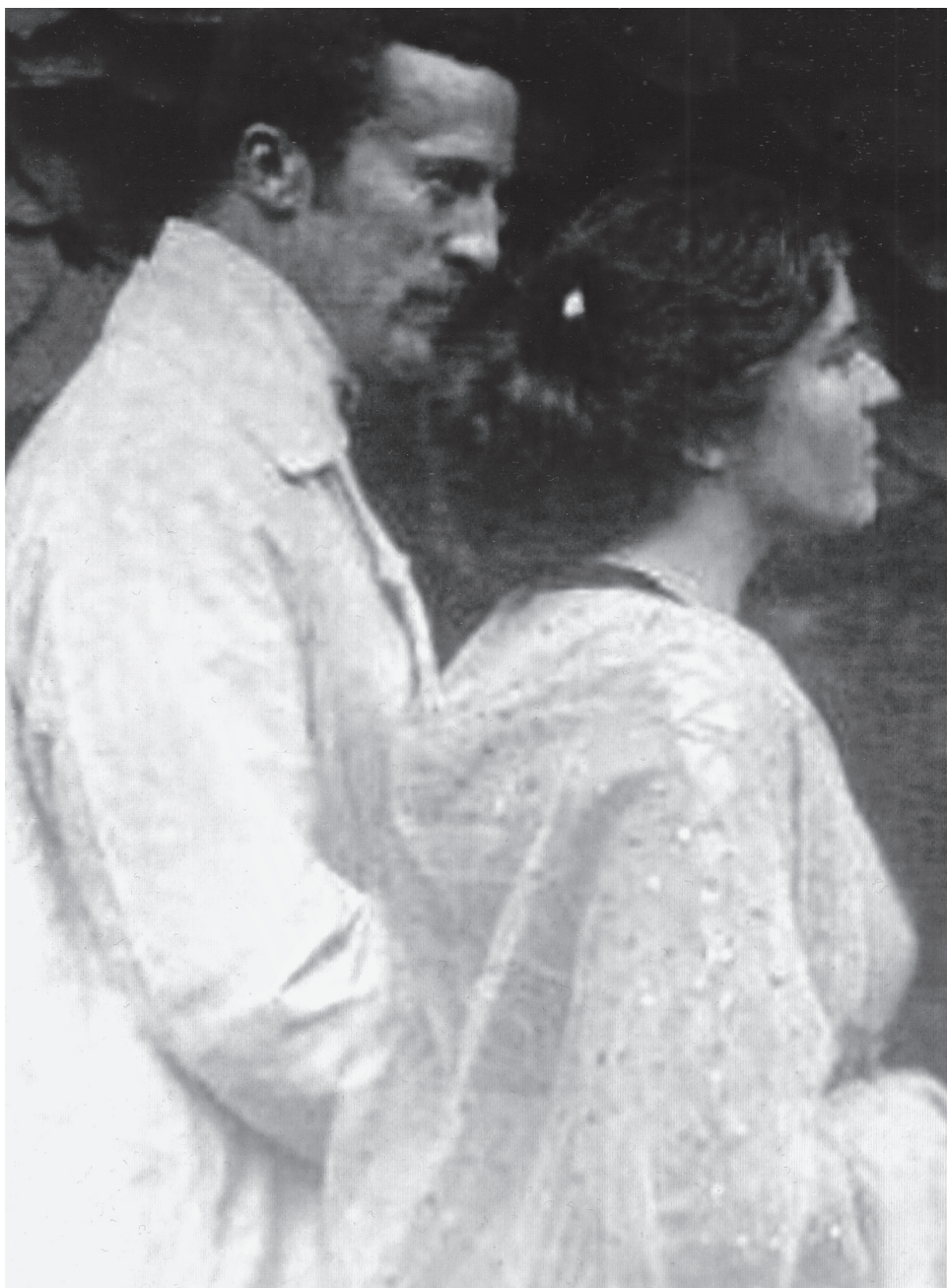
ASSISTENTEN AM PATHOLOGISCH-ANATOMISCHEN INSTITUT DER CZECHISCHEN UNIVERSITÄT IN PRAG.

MIT 22 FIGUREN IM TEXTE UND 3 TAFELN.



WIEN UND LEIPZIG.
WILHELM BRAUMÜLLER,
K. U. K. Hof- und Universitäts-Buchhändler.

Obr. 2: Titulní strana separátu dizertace F. X. Lucksche ze sbírky předního amerického zoologa, cytologa a genetika E. B. Wilsona, 1904 (soukromá sbírka)



Obr. 3: Manželský pár Luckschových, 1910 (Staatliche Museen zu Berlin)

František; obě děti byly pokřtěny.¹⁸ Manželství jeho ženě během německé okupace patrně zachránilo život, i když přišla v podstatě o veškerý majetek, neboť její konta byla obstavena, cenné papíry prodány pod cenou, předměty z drahých kovů musela odevzdat a přiděly potravin jí byly jakožto Židovce kráceny. To však po skončení války nestačilo k tomu, aby jí bylo vydáno osvědčení o československém státním občanství, neboť dle bizarního výkladu příslušného Okresního národního výboru pro Prahu 12 ze dne 4. června 1949 „*netrpěla pod nacistickým terorem*“ a nesplnila tak podmínky dekretu prezidenta republiky č. 33/45.¹⁹

Na tomto místě jistě stojí za to upozornit na skutečnost, že Hedwiga Luckschová byla očividně spolupracovnicí svého muže, který ji podrobně informoval o svých pokusech.²⁰ Významné místo vzhledem ke svému uměleckému nadání zaujímá v dějinách vědecké ilustrace, jak dokládá projekt *Bakteriologische Wandtafeln*, obsahující přes dvacet výkladových, výtvarně i odborně hodnotných školních pomůcek. Ty ve své době a vzhledem k ještě omezeným možnostem fotografie v medicíně představovaly nezbytný nástroj lékařské výuky.²¹

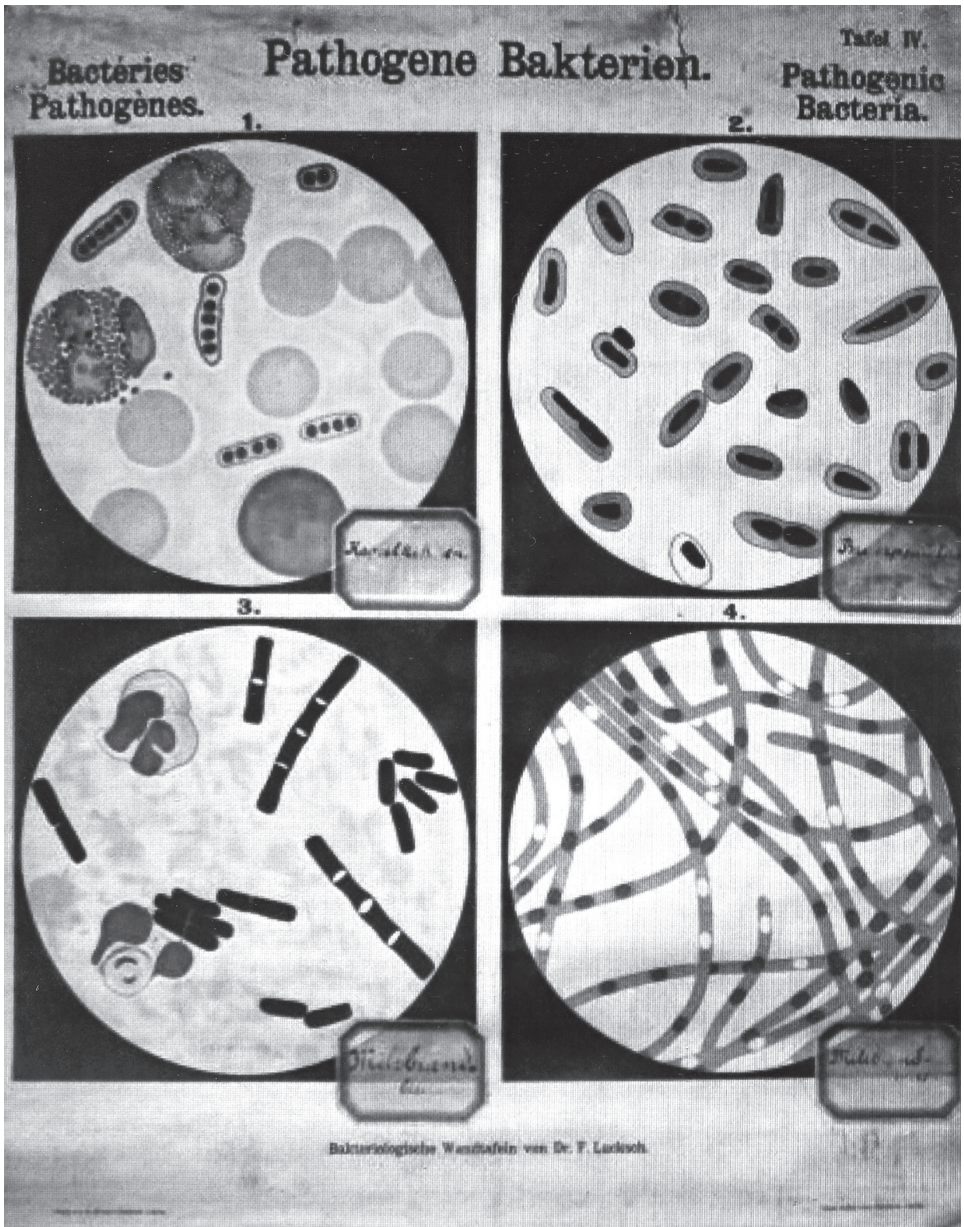
Čerstvý soukromý docent Lucksch měl v Praze začít přednášet od zimního semestru 1904/05, k čemuž ovšem nedošlo. Rozhodl se totiž přijmout nabídku z Černovic (Czer-nowitz), hlavního města korunní země Bukoviny, kde působil v letech 1904–08 jako

¹⁸ Franz/František Lucksch se narodil 3. 5. 1916 v Praze, po absolvování gymnázia vystudoval v letech 1934–1939 Lékařskou fakultu NU tamtéž. Stihl být ještě 4. 12. 1939 aprobován jako řádný člen Lékařské komory, nicméně později již z rasových důvodů nebyl připuštěn k výkonu lékařského povolání. Mezi dubnem a srpnem 1943 učinil Lucksch junior pokus o získání zaměstnání v Dolním Slezsku. Tehdy byl veden jako protektorátní, nikoli říšský příslušník. Zažádal tedy Říšské ministerstvo vnitra (*Reichsministerium des Innern*; RMdI) o povolení výkonu povolání jako cizinec podle § 11 Říšského lékařského řádu (*Reischärzteordnung*), tj. povolení přeshraniční praxe v příhraničních okresech Německa, ale odpovědí byl zákaz. Pokus uplatnit se tedy neprošel ani na tak nenápadném místě, jakou patrně bylo malé plicní „lesní sanatorium“ (*Waldsanatorium*, dnes *Szpital Leśny*) pro léčbu tuberkulózy v rekreačním a lázeňském resortu Obernigk (dnes Oborniki Śląskie). Snad šlo o poněkud „partyzánskou“ akci, neboť lze tušit, že jeho otec měl v těchto krajích jistě kolegiální kontakty. Dne 30. 9. 1944 musel Lucksch junior nastoupit do internačního tábora pro židovské mišence u Benešova, odkud ale 1. 5. 1945 utekl a aktivně se zúčastnil květnového povstání, za což obdržel po skončení války vyznamenání. Od 9. 5. 1945 pak pomáhal v Terezíně jako dobrovolník v době poválečné epidemie skvrnivky. Zde se také seznámil se svou manželkou Karlou, roz. Freiburgovou; následně působil v litoměřické nemocnici. Po válce byl až coby třicátník povolán do vojenské služby (1949). Kvalifikoval se jako gynekolog, rychle se stal jedním z významných průkopníků cytologie u nás. Zveřejnil řadu prací, z toho tři monografie, přičemž poprvé publikoval v němčině již v roce 1938 a podruhé dokonce ještě v roce 1944. Později působil na gynekologicko-porodnické klinice 1. LF UK, pak ve Výzkumném ústavu endokrinologickém v Praze. Byl členem Mezinárodní akademie pro (ex-foliativní) cytologii (*International Academy of Cytology*) v USA, přednášel na kongresech v Halle, Vídni a Paříži. K tomu skvěle překládal českou odbornou lékařskou literaturu do němčiny. Zemřel v nedožitých padesáti letech 26. 3. 1966 v Praze. Viz AUK Praha, f. Matriky Německé Univerzity v Praze, inv. č. 6, Matrika doktorů Německé Univerzity v Praze (1936–1939), s. 555; BArch Berlin, f. RÄK, RÄK Niederschlesien, krajské sdružení Breslau-Land, Lucksch Franz; tamtéž, f. R9361-II/655718; Lucksch Franz; AUK Praha, os. akta Lucksch F, ÚRP rektorovi NKU, 22. 1. 1940; NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Lucksch, žádost Ministerstvu financí, 22. 6. 1946; tamtéž, žádost prezidentu republiky, 10. 10. 1949; tamtéž, Lucksch ÚNV v Praze, 30. 9. 1949; tamtéž, f. PZÚ-AMV 207, kart. 1386, sign. 207-1386-9/3, PŘ v Praze prezidiu ZÚ v Praze, 12. 8. 1931.

¹⁹ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6827, sign. L 2802/8, Lucksch Hedvika, Policejní ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze, 5. 3. 1942; tamtéž, f. MŠK, sign. MUDr. Fr. Lucksch, F. Lucksch Ministerstvu financí, 22. 6. 1945; tamtéž, Lucksch ÚNV v Praze, 30. 9. 1979; tamtéž, žádost prezidentu republiky, 10. 10. 1949.

²⁰ *Der Prozeß gegen den Dozenten Doktor Lucksch*, *Deutsches Volksblatt* 22 (7831), 21. 10. 1910, s. 9 (výpověď H. Luckschové).

²¹ Tyto tabule byly vydány v lipském nakladatelství Klinkhardt. Jedná se o tradiční nakladatelský dům, založený již roku 1834 Friedrichem J. Klinghardtem (1810–1881) a specializující se na produkci odborné výchovné a školské literatury; pod názvem Verlag Julius Klinghardt existuje dodnes. Srov. Uwe SANDFUCHS – Jörg-W. LINK – Andreas KLINGHARDT (Hgg.), *Verlag Julius Klinkhardt 1834–2009. Verlegerisches Handeln zwischen Pädagogik, Politik und Ökonomie*, Bad Heilbrunn 2009.



Obr. 4: Tabule č. 4 s kresbou dvou druhů patogenních bakterií v publikaci *Bakteriologische Wandtafeln*, Leipzig: W. Klinkhardt 1908



Obr. 5: F. Lucksch ml., 1939 (NA Praha)

prosektor tamní Zemské nemocnice (*Landesspital*).²² Vzdal se tak výuky na německé LF v Praze,²³ respektive *venia legendi* obdržel na černovické Filozofické fakultě; přednášel zde bakteriologii.²⁴ Během působení v Bukovině, kdy se mu také narodila dcera, se soustředil na výzkum pelagry²⁵ v nedalekém Rumunsku.²⁶ Výsledky tohoto výzkumu publikoval o rok později (1908). K její příčině, tzn. nutriční poruše, nedospěl, ale alespoň vyloučil diskutovaný infekční původ. Spolu s řadou dalších současníků se domníval, že jde o působení neznámého jedu obsaženého v kukuřičné mouce.²⁷ K výzkumu tohoto onemocnění se opakovaně vracel v meziválečném období, jak bude přiblíženo později.

Luckschovu černovickou kariéru nicméně provázela nepříjemná aféra s dlouhodobými dopady. Dne 23. června 1908 došlo v laboratoři Výzkumného ústavu potravin (*Lebensmitteluntersuchungsanstalt*) v Černovicích k laboratorní nehodě: Při centrifugaci se uvolnila domněle usmrcená bakteriální kultura a došlo k rozptýlení infekčního materiálu, konkrétně vohřivky.²⁸ Lucksch se sám nakazil a málem zemřel.²⁹ Byl léčen a následně ještě izolován i s manželkou a dcerou ve vídeňské Nemocnici císaře Františka Josefa (*Kaiser Franz-Josefs Spital*).³⁰ Bohužel se nepodařilo zachránit jeho asistenta a kancelářského pomocníka, postižen byl také laborant. Lucksch podal sám na sebe oznámení úřadům pro nedodržení předpisů.³¹ Událost vzbudila ve své době značný rozruch a měla soudní dohru u Zemského soudu pro trestní věci (*Landesgericht für Strafsachen*) ve Vídni, kde byl Lucksch v říjnu 1910 osvobozen.³² Státní zástupce se odvolal³³ a Lucksch byl dne 18. května 1911 u Nejvyššího

²² Zemská nemocnice v Černovicích byla otevřena roku 1886 na tehdejší Sedmihradské ulici (*Siebenbürger Str.*), roku 1901 měla 400 lůžek a bylo v ní ošetřeno téměř 4 500 pacientů. Srov. Markus WINKLER, *Landesspital*, dostupné na: <<http://www.bukowina-portal.de/de/ct/488-Landesspital>> [12-12-2022].

²³ AUK, f. LF NU Praha, os. akta Lucksch F., výzva děkana k rezignaci, 15. 10. 1905, a tamtéž, rezignační dopis, 18. 10. 1905.

²⁴ W. KOERTING, *Die Deutsche Universität*, s. 146. Během svého zdejšího pobytu udával adresu Franzensgasse 14. Pelagra (historicky: červené či lombardské malomocenství) je onemocněním vznikající následkem avitaminózy B3 (niacin), respektive jeho prekurzoru, aminokyseliny tryptofanu. Vede k narušení energetického metabolismu, které může být i smrtelné. Vzniká při silně jednostranné výživě, založené pouze či převážně na kukuřici. Srov. Jiří FRÄGNER, *Historie poznání vitamínů*, 11, *Objev v oblasti protipelagrového faktoru (Pellagra Preventive Factor)*, *Výživa lidu* 30/7, 1975, s. 101–102; Walter HADORN (Hg.), *Vom Symptom zur Diagnose. Lehrbuch der medizinischen Symptomatologie*, Basel – New York 1961, s. 95–98.

²⁵ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 (Lucksch Fr.), vízum vydané rumunským konzulátem v Černovicích, 16. 3. 1907. Dobově k jejímu tamnímu výskytu srov. Samuel BERCOVICI, *Ueber Pellagra insbesondere in Rumänien*, Leipzig 1916.

²⁶ Franz LUCKSCH, *Untersuchungen zur Pellagrafrage*, *Zeitschrift für Hygiene* 58, 1908, s. 479–486. Skutečná příčina tohoto onemocnění byla identifikována až roku 1937 americkým lékařem Conradem A. Elvehjemem (1901–1962). K pojetí patogenese na přelomu 19. a 20. století v přehledu viz Victor BABES – Vasile STON, *Die Pellagra* (= *Specielle Pathologie und Therapie*, Bd. 24, H. 2). Wien 1901, a v přehledu také Ernest FINGER, *Pellagra*, in: *Real-Encyclopädie der gesamten Heilkunde*, XI, Berlin – Wien 1911, s. 424–433.

²⁷ Vohřivka (historicky: ozhřivka, *malleus humidus*) je bakteriální onemocnění lichokopytníků, jež je přenosné na člověka. Nejprve postihuje zpravidla plíce, později i sliznice nosu či kůže. Hlavními příznaky jsou vysoké horečky, krvácení, vykašlávání hnisavého sekretu a tvorba vředů. Vzhledem k významu dobové hipotrace u armád byla velmi obávanou a sledovanou nemocí. K dobovému popisu viz heslo *Ozhřivka*, in: Ottův slovník naučný, XVIII, Praha 1902, s. 1023.

²⁸ *Die Katastrophe in der Czernowitzer Lebensmitteluntersuchungsanstalt*, *Prager Tagblatt* 37 (359), 29. 12. 1912, s. 3 (dále citováno jako *Die Katastrophe*).

²⁹ *Prosektor Doz. Luksch – in Prag*, in: *Bohemia* 81 (251), 6. 8. 1908, s. 5.

³⁰ *Die Katastrophe*, s. 3.

³¹ *Der Prozeß gegen den Dozenten Doktor Luksch*, *Deutsches Volksblatt* 22 (7831), 21. 10. 1910, s. 9; *Der Tod zweier Menschen bei wissenschaftlichen Versuchen*, *Grazer Volksblatt* 43 (480), 21. 10. 1910 (večerní vydání), s. 8; *Freispruch des Dozenten Dr. Luksch*, *Bohemia* 83 (290), 21. 10. 1910, s. 9.

³² *Die Katastrophe*, s. 3.

a kasačního soudu ve Vídni odsouzen ke čtrnácti dnům zostřené vězení podle § 335 (přestupek proti bezpečnosti života z nedbalosti) Zákona o zločinech, přečinech a přestupcích (zákon č. 117/1852 Ř. z.), načež požádal panovníka o milost.³⁴ Ta mu byla udělena 6. února 1912, kdy císař změnil trest vězení na relativně vysokou pokutu (2 000 K).³⁵ Nicméně státní zastupitelství současně doporučilo zvýšit Luckschovi diskrétně příjem.³⁶ V tomtéž roce se ještě řešila u příslušného Zemského soudu (*Landesgericht*) v Praze, kam byl po návratu příslušný, občanskoprávní žaloba ve věci odškodnění. V jednom případě se jednalo o trvalé následky, v druhém pak o nároky vdovy. Řízení bylo odročeno a konečný výsledek není znám.³⁷

V následujícím roce se Lucksch vrátil z Černovic do Prahy, kde od 1. dubna 1909 znovu nastoupil jako asistent v ústavu, z něhož před pěti lety odešel, tentokrát u profesora patologické anatomie Richarda Kretze (1865–1920).³⁸ Do letního semestru 1911 působil na pozici 3. asistenta, až potom byl opět jmenován 1. asistentem. Avšak teprve po dořešení černovické aféry mu byla v únoru 1912 navrácena *venia legendi*, a sice na podnět dvorního rady, profesora patologie Hanse Chiariho (1851–1916).³⁹ O dva roky později následovalo 19. září 1914 jmenování mimořádným profesorem na německé LF v Praze. Řádným profesorem se ovšem nikdy nestal; jak již bylo uvedeno, působil stále na pozici 1. asistenta. Toliko ke konci své kariéry byl zastupujícím přednostou ústavu (*supplierender Vorstand des pathologisch-anatomischen Institutes*).⁴⁰

Pokud jde o Luckschův vědecký záběr, byl široký. Celkem lze doložit 60 publikací, z nichž 19 (31,7 %) je věnováno infekcím včetně tuberkulózy, jejich následkům, ale i prevenci. Dlouhodobě nacházel témata z okruhu problematiky, na níž se habilitoval. Jednalo se především o vývojové poruchy (10 prací, tj. 16,7 %), zatímco podobný publikační rozsah (9 prací, tj. 15 %), týkající se nadledvin, byl časově omezen.⁴¹ Dosti energie věnoval otázkám veřejného zdraví, ať již v publikacích o nutričních poruchách (pelagra a saturace vitamínem C; 5 prací, tj. 8,3 %), tak zejména v otázce tehdy nedostatečné prevence velmi rozšířené tuberkulózy, a nakonec i svým aktivním organizačním a pedagogickým úsilím o tělesnou zdatnost (německých) studentů. V posledních dvou tematických okruzích se

³⁴ NA Praha, f. PŘ 1941–1951, kart. 6825, sign. L/2790/9 Lucksch Fr., Zemský soud pro trestní věci v Praze Policejnímu ředitelství v Praze, 6. 8. 1911. Poznámka: I tak se jednalo o trest pod dolní hranicí sazby (tj. 1 měsíc) a mírnější právní kvalifikaci. Mohlo totiž jít i o § 337 (usmrcení nebo těžké poškození na těle z provinění za okolností zvláště nebezpečných) s dolní sazbou 6 měsíců. Dnes by šlo nejspíše o § 153, odst. (3) Trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) s dolní sazbou 3 roky.

³⁵ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Zemský soud pro trestní věci ve Vídni německé LF v Praze, 22. 2. 1912.

³⁶ NA Praha, f. PŘ 1941–1951, k. 6825, sign. L/2790/9 Lucksch Fr., Zemský soud pro trestní věci v Praze Policejnímu ředitelství v Praze, 6. 8. 1911.

³⁷ *Die Katastrophe*, s. 3.

³⁸ Luckschovi bydleli na Vinohradech, postupně na čtyřech adresách. Ve 20. a počátkem 30. let 20. století v Polské ul. 16, a naposledy od roku 1939 v Ondříčkově ul. 30. Srov. záznam *Lucksch, Franz*, in: Gerhard LÜDTKE (Hg.), *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1928/29*, Berlin – Leipzig 1929, s. 1452, a tamtéž, 1931, s. 1804. K R. Kretzovi viz BLDPMF, s. 122.

³⁹ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., posudek kolegia profesorů ke jmenování Lucksche mimořádným profesorem, 13. 11. 1913. K H. Chiariamu blíže viz BLDMPF, s. 51.

⁴⁰ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Lucksch MŠANO, 15. 6. 1937, a tamtéž, MŠANO děkanátu LF NU (na vědomí F. Lucksch), 6. 9. 1937. K vývoji ústavu v přehledu viz W. KOERTING, *Die Deutsche Universität*, s. 136–137.

⁴¹ AUK Praha, f. LF NU Praha, os. akta Lucksch F., seznam publikací k habilitaci; tamtéž, seznam publikací k profesuře. Viz přílohy I a II.



Obr. 6: Někdejší Sedmihradská ulice v Černovicích s pomníkem věnovaným vojákům tamního pěšího pluku arcivévody Evžena, po 1901 (soukromá sbírka)

ovšem obracel jen na spoluobčany německé národnosti. Profesně zde můžeme spatřovat určitou logiku, kdy patolog po tom všem, co denně vidá, začne se zajímat o prevenci a osvětlu.

V přílohách I–III této studie předkládáme seznamy Luckschových publikací v rozmezí let 1901 až 1950. Nejsou jistě kompletní, obsahují jen ty práce, jež se podařilo dohledat. Datem vydání je nejpozoruhodnější poslední známý Luckschův článek, postavený patrně zjevně na kosmonoském materiálu, který se mu podařilo vydat v Německu ještě v roce 1950, tj. dva roky před smrtí.

Při hodnocení Luckschovy publikační činnosti je ovšem třeba mít na paměti, že odborný tematický rozptyl v případě lékařů v oborech definovaných metodou (patologie, rentgenologie, intenzivní péče, klinická biochemie apod.), jejichž rukama prochází celá medicína, nelze srovnávat s obory definovanými úzce orgánově, respektive orgánovými systémy (kardiologie, nefrologie, ortopedie, neurologie).

2. Vojákem a lékařem ve Velké válce

Tři měsíce po vypuknutí války byl tehdy dvaatřicetiletý Lucksch 12. září 1914 mobilizován, zařazen do *Landsturmu* a nastoupil v Těšíně (Teschen) jako vedoucí lékař infekčního oddělení tamní Zeměbranecké vojenské nemocnice (*Landeswehr Militärspital*),⁴² víceméně nového zařízení, postaveného spolu s kasárnami v roce 1895.⁴³ Císařským rozhodnutím ze dne 13. května 1915 byl povýšen do hodnosti majora (*Stabsarzt*).⁴⁴ Ke konci roku 1918 lze Lucksche nalézt jako prosektora ve vojenské Nemocnici arcivévodý Rainera (*Erzherzog-Rainer-Spital*) ve Vídni-Penzingu (dnes *Hanusch-Krankenhaus*) v hodnosti podplukovníka (*Oberstabsarzt*). Odtud zaslal 20. prosince 1918 dopis děkanátu německé LF v Praze, v němž jako 1. asistent patologicko-anatomického ústavu žádal o rok neplacené dovolené, uchování mimořádné profesury a *venia legendi*, než se vyjasní poměry.⁴⁵ Podle všeho – a nikoli překvapivě – tehdy pravděpodobně stál na rozcestí kariéry: V roce 1918 byl totiž na svou žádost přijat do zdravotnického důstojnického sboru *Landsturmu*, stal se tedy vojákem z povolání.⁴⁶ Jenže monarchie se vzápětí rozpadla a jeho budoucí vojenské uplatnění se stalo velmi nejistým, i když měl úvazek jako prosektor v uvedené vojenské nemocnici ve Vídni.⁴⁷ Nakonec se ale očividně rozhodl pro návrat do svého někdejšího působiště v Praze, nově Československu; z rakouské armády se vyvázal a na svém původním místě začal znovu pracovat od 1. dubna 1919.⁴⁸ Není známo, zda se poté stal záložníkem armády československé.

⁴² Tamtéž, Lucksch kolegiu profesorů LF, 11. 1. 1915. K vzájemnému vnímání Čechů a českých Němců v letech 1914–1918 srov. Jan GALANDAUER, *Čeští vojáci ve velké válce a vzájemný obraz Čechů a českých Němců*, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 76–92.

⁴³ Franciszek POPIOLEK, *Szpitala cieszyńskie*, Katowice 1934, s. 41.

⁴⁴ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni děkanátu německé LF v Praze, 2. 8. 1915.

⁴⁵ Tamtéž, Lucksch děkanátu německé LF v Praze, 20. 12. 1918.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž, MŠANO děkanátu LF NU, 22. 5. 1925.

3. Akademické působení v Praze

Jak již bylo uvedeno, výrazným vědeckým zájmem F. X. Lucksche byly dva okruhy patologických stavů: infekce (zejména tuberkulózy) a vývojových poruch; doložit tu lze celkem 29 publikací, čili prakticky polovinu.⁴⁹ Mimoto samozřejmě přednášel v odborných společnostech, především v tradičním pražském přírodovědeckém a lékařském spolku *Lotos* či Vědecké společnosti německých lékařů v Praze (*Wissenschaftliche Gesellschaft deutscher Ärzte in Prag*),⁵⁰ jejímž byl před vypuknutím války sekretářem,⁵¹ respektive i pro veřejnost v německém vysílání Československého rozhlasu.⁵²

Z meziválečného období jsou zatím známy dvě práce, konkrétně publikace o virech.⁵³ Doceňována byla jeho studie o poruchách centrálního nervového systému (CNS) následkem očkování proti pravým neštovicím.⁵⁴ Následovala kniha o tuberkulóze, která je osvětově hygienickou příručkou, vysvětlující laikům velmi podrobně podstatu onemocnění spolu s poučením, jak se proti němu chránit.⁵⁵ Zmiňuje vysoký výskyt nemoci v Československu a – na rozdíl od Německa i dalších zemí – nedostatečná opatření k boji s ní.

V letech 1935–1936 se Lucksch vrátil s podporou Ministerstva veřejného zdravotnictví k výzkumu pelagry v Rumunsku. Po vyčerpání subvence zažádal o podporu Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO). Byl pozván profesorem Leonem Ballifem (1892–1967) na neuropsychiatrickou kliniku LF univerzity v Jasech (Iași).⁵⁶ V žádosti odkázal na svou dřívější práci i publikaci z roku 1936, kdy zjistil stejné, byť lehčí příznaky i u pacientů v ústavech pro duševně choré v Černovicích (tehdy rumunském Cernăuți), v Opavě a v Praze II.⁵⁷ Nešlo tedy jen o endemickou populaci. V této době byl objev nutriční poruchy ve smyslu avitaminózy jako příčiny pelagry novinkou a Lucksch zde naznačil i směr dalšího výzkumu. MŠANO však dotaci z úsporných důvodů zamítlo. Lucksch následně žádal kolegy na LF, aby podpořili jeho pokus získat prostředky od Rockefellerovy nadace (*Rockefeller Foundation*), což se mu podařilo.⁵⁸ K příbuznému tématu vitamínů a veřejného zdraví se pak jistým způsobem vrátil ještě v období druhé světové války, kdy publikoval kratší sdělení k metodice hromadného vyšetřování saturace vitamínem C.⁵⁹

⁴⁹ Viz přílohy. Srov. také Walter KOERTING, *Die Deutsche Universität*, s. 146.

⁵⁰ Vznikla ze Spolku německých lékařů v Praze (*Verein deutscher Ärzte in Prag*) založeného roku 1860.

⁵¹ *Vereins-Nachrichten*, Prager Tagblatt 29 (24), 25. 1. 1914, s. 4.

⁵² Např. *Unsichtbare Krankheitserreger*, Prager Tagblatt 49 (272), 20. 11. 1926, s. 6.

⁵³ Franz LUCKSCH, *Die Virusformen. Filtrierbare Infektionserreger „Ultravirus“*. Eine zusammenfassende Darstellung für Studierende und Ärzte, Prag 1934.

⁵⁴ Franz LUCKSCH, *Über Impfschaden des Zentralnervensystems*, Deutsche Zeitschrift für die gesamte gerichtliche Medizin 7 (2, 3), 1926, s. 203–216. Pro hodnocení v dobové české recenzi viz Otaakar JANOTA, *Prof. Fr. Lucksch (Praha). O poruchách nervového systému způsobených očkováním proti varirole* (Dtsch. Ztsch. f. d. ges. gerichtl. Medizin. sv. 7, seš. 2, 3), Praktický lékař 6 (8), 1926, s. 483. Postvaccinační encefalitida je autoimunitní zánětlivá reakce mozkové tkáně. Může vést i ke smrti nebo trvalým následkům. Je vzácná, zejména od té doby, co se neočkují právě proti pravým neštovicím (varirole), u nichž bývalo riziko asi nejvýznamnější. O mechanismu vzniku bylo v dané době zcela nejasno.

⁵⁵ Franz LUCKSCH, *Die Volkskrankheit Tuberkulose*, Prag – Reichenberg 1926.

⁵⁶ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Ballif Luckschovi, 17. 2. 1937.

⁵⁷ Franz LUCKSCH, *Untersuchungen über Pellagra*, Zeitschrift für klinische Medizin 130/32, 1936, s. 32.

⁵⁸ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Lucksch MŠANO, 15. 7. 1937; tamtéž, Lucksch kolegiu profesorů LF NU, 12. 12. 1937.

⁵⁹ Franz LUCKSCH, *Massenuntersuchungen über den C-Vitamin-Haushalt*, Deutsche medizinische Wochenschrift 68 (6), 1942, s. 144–146.

Od roku 1936, kdy přednosta ústavu profesor Anton Ghon (1866–1936) odešel do důchodu a vzápětí zemřel,⁶⁰ působil Lucksch až do svého vlastního penzionování jako zastupující přednosta (*supplirender Vorstand*) patologicko-anatomického ústavu LF NU.⁶¹ To byl vrchol a zároveň konec jeho akademické kariéry. Dne 6. února 1939 ho MŠANO poslalo po snížení věkové hranice pro odchod do důchodu s odkazem na § 24 vládního nařízení z 21. prosince 1938 do výslužby.⁶² Termínově se jednalo o konec zimního semestru 1938/39, plat mu tedy skončil k poslednímu únoru 1939. Současně byl zproštěn akademického úřadu učitelského i funkce ředitele německého Kurzu pro vzdělávání učitelů tělocviku (*Deutscher Turnlehrerbildungskurs*), který vychovával učitele tělocviku na německých středních a měšťanských školách.⁶³

Lucksch to ovšem bral, ostatně jako řada dalších profesorů LF NU (O. Grosser, A. v. Tschermak-Seysenegg ad.), značně úkorně a informoval tehdejšího děkana a pronacistického exponenta v profesorském sboru téže fakulty, profesora ORL Karla Amersbacha (1884–1952), respektive mezitím se ustanovivší nacistický Svaz docentů (*NSD Dozentenbund*), že chce dál vyučovat, přičemž již 21. února 1939 prozíravě použil pozdrav „Heil Hitler“.⁶⁴ Rovněž žádal ponechat k dispozici svou dosavadní místnost v ústavu, aby mohl dále vědecky pracovat, a rovněž chtěl přednášet jako honorární profesor. Prvnímu požadavku Amersbach vyhověl s výhradou dodatečného souhlasu budoucího nového přednosty ústavu, jímž se od 11. září 1939 stal profesor Herwig Hamperl (1899–1976).⁶⁵ K žádosti o pokračování přednášek ovšem lakonicky poznamenal, že by to podle jeho názoru nemělo smysl, jelikož by tam studenti nechodili. Z této korespondence vyplývá patrně všeobecně známá a sdílená neoblíbenost „starého pána“. Jako kdyby byl profesně či společensky člověkem problematickým a jeho penzionování bylo leckým pocíťováno jako úleva. Děkan LF NU pak 2. března 1939 už jen formálně poděkoval za dosavadní práci a popřál Luckschovi nerušený a dlouhý podzim života. O výuce, honorární profesuře a výzkumu nepadlo ani slovo. Dne 14. března 1939 se k díkům formálně připojil i stále ještě česko-slovenský ministr školství a národní osvěty profesor Jan Kapras (1880–1947). Lucksch měl ústav předat tehdejšímu 3. asistentovi MUDr. Hansi W. Sachsovi (1912–2000),⁶⁶ a to k 30. červnu

⁶⁰ K A. Ghonovi srov. BLDMFP, s. 75.

⁶¹ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., MŠANO děkanátu LF NU, 6. 9. 1937.

⁶² Srov. Michal V. ŠIMŮNEK, „*Mládí vpřed*“ a lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1938–1939, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 42/1–2, 2002, s. 105–122; Alena MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchener Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Praha 2007, s. 90. Dále viz AUK Praha, f. RNU, kart. 30, dopis čerstvě penzionovaných profesorů LF NU ÚŘP, 25. 9. 1939.

⁶³ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., MŠANO Luckschovi, 6. 2. 1939.

⁶⁴ Tamtéž, Lucksch Amersbachovi, 21. 2. 1939. Ke K. Amersbachovi srov. BLDMFP, s. 32.

⁶⁵ K H. Hamperlovi srov. BLDMFP, s. 84. Dále srov. paměti Herwig HAMPERL, *Werdengang und Lebensgang eines Pathologen*, Stuttgart – New York 1972. Připomeňme jen, že Hamperl vstoupil do dějin jako patolog provádějící v červnu 1942 obdukcí R. Heydricha.

⁶⁶ Hans Wolfgang Sachs se narodil 31. 3. 1912 v Ústí nad Labem v rodině ředitele tamního gymnázia dr. Hanse Sachse. Po čtyřech třídách obecné školy pokračoval na ústeckém osmitřídním gymnáziu, které zakončil maturitou 12. 6. 1930. Poté pokračoval ve studiích na LF NU v Praze, kde promoval 11. 2. 1936. Jeden rok působil jako demonstrátor na histologickém ústavu A. Kohna a pak dva roky na patologickém ústavu A. Ghona. Ještě před promoci (1935) se stal třetím asistentem na patologicko-anatomickém ústavu LF NU a od roku 1939, po příchodu H. Hamperla do Prahy, byl jeho prvním (a jediným) asistentem. Roku 1940 narukoval k *Luftwaffe*; působil jako lékař a absolvoval i výsadek na Krétě, kde mj. vedl polní bakteriologicko-sérologickou laboratoř. Dne 24. 3. 1943 se habilitoval na základě práce *Über die autogenen Pigmente, besonders des Lipofuszin und seine Abgrenzung von Melanin*. Jmenován docentem obecné patologie a patologické anatomie byl 11. 6. 1943. Od raného mládí byl politicky velmi agilní a byl na něj počátkem roku 1933 dokonce vydán zatykač v rámci



Obr. 7: H. W. Sachs, 30. léta 20. století (BArch Berlin)

1939; to znamená, že starého pána ani nenechali pracoviště dovést až do nástupu profesora Hamperla.⁶⁷ Kromě nějaké formy vyučování mu však bylo umožněno, aby se v létě 1939 a ve studijním roce 1940/41 podílel i na výzkumu, neboť Lucksch uvádí jako autor publikace svůj (bývalý) ústav stále jako kontaktní adresu.⁶⁸ Se Sachsem, s nímž dříve i společně publikoval, se však zjevně nerozešel ve zlém.⁶⁹ Byl to ostatně právě Sachs, kdo později sepsal Luckschův nekrolog.

Nicméně určitá trpkost provázející od té doby většinu jeho korespondence s děkanátem a úřady není nikterak překvapující. Lucksch po válce prezentoval své penzionování jako předčasné, vynucené a uvádí ho jako příklad nacistické perzekuce, což je samozřejmě nonsens. Událost tehdy navíc časově posunul až na 14. června 1939, ve skutečnosti však šlo jenom o datum vyměření finančních požitků Zemským úřadem (ZÚ). Jedná se zjevně o účelové tvrzení v kontextu dalších „protivenství“, jimiž měl on a jeho manželka údajně projít v letech 1939–1945.⁷⁰ Cílem bylo očividně vylepšit vlastní image a přesvědčit poválečné úřady, že je hoden navrácení československého občanství, jež by mu dovolilo zůstat v Československu a zároveň přineslo obnovení výplaty důchodu.

4. Veřejné angažmá

Před rokem 1918 se Lucksch angažoval ve všenněmeckém hnutí.⁷¹ V meziválečném období působil, jako řada jeho dalších kolegů, v říšskoněmeckých odborných společnostech, konkrétně v Německé patologické společnosti (*Deutsche pathologische Gesellschaft*), což se ve vypjaté době vzestupu nacismu a glajchšaltování občanských i odborných organizací v Německu stalo předmětem pozornosti československých úřadů, nicméně bez jakýchkoli

procesu s *Volkssportem*. Roku 1939 se stal německým státním příslušníkem, vstoupil do NSDAP a později i SS. Od roku 1943 zastával poradní pozici u Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (*Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren*), aby o rok později avansoval na vedoucího patologa říšského lékaře SS R. Grawitz; měl se podílet na chemických pokusech s tzv. *Normal-Stoff* (N-Stoff). Na konci války vedl rovněž nominálně prosektury v Karlových Varech, respektive Opavě (již od března 1942). Po skončení války byl v zajetí v západní zóně, kde pracoval opět v laboroři; roku 1948 vedl bakteriologicko-sérologickou laboratoř v Bad Mergentheimu. Následujícího roku byl zaměstnán jako vědecký asistent na ústavu pro soudní medicínu LF univerzity v Münsteru. Zde se 25. 7. 1949 podruhé habilitoval, 23. 4. 1951 byl jmenován mimořádným profesorem a vědeckým radou a 16. 4. 1967 řádným profesorem a ředitelem ústavu soudního lékařství. V něm působil do roku 1980, emeritován byl roku 1981. Odborně se mj. věnoval forenzní genetice, patohistologii otrav či bakteriologii v soudní medicíně. Zemřel v Münsteru 11. 9. 2000 ve věku osmaosmdesáti let. Viz Universitätsarchiv Münster, f. 52, č. 287, os. akta Sachs H. W; BArch Berlin, f. R9361-II/867124; tamtéž, f. R9361-III/551823; tamtéž, f. R9361-VI/2556; tamtéž, f. R4901/13275; tamtéž, f. R31/309; NA Praha, f. PŘ 1931–40, k. 10280, S230/8 Sachs H. Srov. BLDMFP, s. 177–178. Srov. Také písemné sdělení prof. F. Mörla autorům, 13. 6. 2012. Nejnověji viz Jens WESTEMEIER – Sebastian SCHEIB – Hendrik UHLENDAHL – Dominik GROSS – Mathias SCHMIDT, *Hans Wolfgang Sachs (1912–2000). From Nazi Volkstumskämpfer and chief pathologist of the Reich Physician SS to chairholder in the Federal Republic of Germany*, *Pathologie* 42 (Suppl 1), 2021, s. 11–19.

⁶⁷ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., ZÚ v Praze děkanátu LF NU, 14. 6. 1939 (zde rukopisná poznámka o nařízení děkana, že k předání dojde mezi Luckschem a Sachsem 30. 6. 1939).

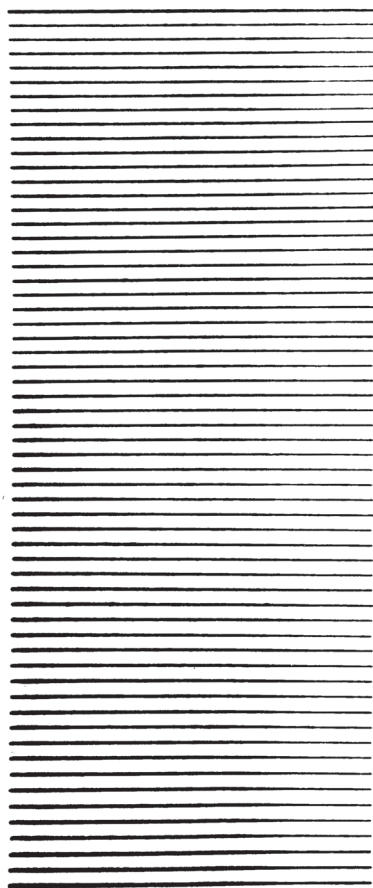
⁶⁸ Franz LUCKSCH, *Massenuntersuchungen über den C-Vitamin-Haushalt*, *Deutsche medizinische Wochenschrift* 68/6, 1942, s. 144–146.

⁶⁹ Franz LUCKSCH – Hans W. SACHS, *Sektionsbefund bei einem fraglichen Fall von einheimischer Sprue*, *Virchows Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medizin* 299, 1937, s. 786–792.

⁷⁰ NA Praha, f. MŠ, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Lucksch, Lucksch Ministerstvu financí, 22. 6. 1946.

⁷¹ M. V. ŠIMÚNEK, *Planung*, s. 169–170.

Akademiker



turnet in den
völkischen
Turnvereinen
Prags!

Obr. 8: Výzva k sudetoněmeckým akademikům studujícím v Praze, aby cvičili ve *völkisch* turnerských spolcích, 1937 (soukromá sbírka)

závadných poznatků či důsledků.⁷² Jak již bylo uvedeno, Lucksche najdeme rovněž na seznamu členů pražského tradičního německého přírodovědného a lékařského spolku *Lotos*.⁷³

Během působení na LF NU se Lucksch angažoval především v turnerském hnutí. Byl členem Německého turnerského svazu (*Deutscher Turnverband*).⁷⁴ Současně zastával funkci vedoucího Pražského vysokoškolského úřadu pro tělesná cvičení (*Prager Hochschulamt für Leibesübungen*), respektive Vysokoškolské centrály pro tělesná cvičení (*Hochschulzentrale für Leibesübungen*).⁷⁵ Ta byla v Praze zřízena roku 1929 v přímé návaznosti na rozhodnutí přijatých na tzv. říšských studentských dnech v Göttingenu (1920) a Erlangenu (1921). Na každé německé vysoké škole měla tato nová instituce garantovat tělesná cvičení, jež se stala povinnou součástí výuky během prvních dvou semestrů.⁷⁶ Lucksch ji vedl od založení do konce roku 1936 a sídlila v budově jeho ústavu.⁷⁷ Ve dnech 19.–30. června 1930 Lucksch organizoval na pozvání tamějšího studentského universitního spolku „poznávací“ zájezd s devíti pražskými studenty do slezské Vratislavi (*Breslau*).⁷⁸ Skupina cestovala na hromadný pas a tato událost vzbudila zájem Policejního ředitelství v Praze.⁷⁹

Z tohoto prostředí pochází patrně Luckschova známost s Konrádem Henleinem (1898–1945), jehož pražské německé akademické elity musely nepochybně politicky zajímat, nota bene pokud měly tak úzkou návaznost právě na turnerské aktivity. Dne 5. října 1933 vstoupil Lucksch do Sudetoněmecké domácí fronty (*Sudetendeutsche Heimatsfront*; SHF), jež byla založena jen o čtyři dni dříve a stala se přímou předchůdkyní pozdější Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei*; SdP).⁸⁰ Lze ho tedy označit za zakládajícího člena, jak se o něm ostatně měla veřejně zmiňovat i sama jeho manželka.⁸¹ V rámci vyšetřování komunistické Státní bezpečnosti (Stb) ze 60. let 20. století se uvádělo, že ho měl Henlein osobně navrhnout na poslance Národního shromáždění.⁸² Tato nepříliš konkrétní informace patrně vychází ze starších materiálů, v nichž ovšem byla zmiňována kandidatura do Senátu⁸³ či

⁷² NA Praha, f. PMV-AMV, kart. 1110, sign. 225-1110-3/75, Ministerstvo zahraničních věcí Presidiu Ministerstva vnitra, 9. 7. 1936.

⁷³ Viz seznam dostupný na <http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/Lotos_57_VIII-XVIII.pdf> [12-12-2022]. Jeho členy byli mj. i J. E. Purkyně, E. Mach či po dobu svého pražského pobytu i A. Einstein. Patřil k nim i MUDr. Klemens Bergl, který se později stal ředitelem Zemského ústavu pro duševně choré v Kosmonosích.

⁷⁴ M. V. ŠIMŮNEK, *Planung*, s. 169–170.

⁷⁵ Andreas LUH, *Der Deutsche Turnverband in der ersten Tschechoslowakischen Republik*, München 2006, s. 201, 250.

⁷⁶ Heinz BREITENFELDER, *Die Pflege der Leibesübungen innerhalb der Sudetendeutschen Studentenschaft*, in: *Sudetendeutscher Hochschulführer 1927/28*, Prag 1927, s. 223–228, zde s. 223–224.

⁷⁷ Franz MIETHIG, *Aufgaben des Akademikers im Deutschen Turnverbande*, in: *Sudetendeutscher Hochschulführer 1937/38*, Brünn 1937, s. 26–31, zde s. 30; Konrad BERNHAUER, *Die deutsche Hochschulzentrale für Leibesübungen in Prag*, tamtéž, s. 32–37, zde s. 32.

⁷⁸ Mohlo se ovšem jednat právě o aktivity související s vedením Vysokoškolské ústředny pro tělesná cvičení, neboť vratislavská univerzita již roku 1925 bezplatně převzala vedení tělocvičných kursů pro vybrané pražské německé studenty. Srov. K. BREITENFELDER, *Die deutsche Hochschulzentrale*, s. 227.

⁷⁹ NA Praha, f. PZU-AMV, kart. 1386, sign. 207-1386-9/3, Policejní ředitelství v Praze prezidium ZÚ v Praze, 13. 8. 1931.

⁸⁰ ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

⁸¹ NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, zpráva o šetření Národní bezpečnosti ÚNV hl. m. Prahy, 12. 4. 1950.

⁸² ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

⁸³ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 Lucksch F., zpráva oblastní úřadovny Stb (Ostb) cizineckému odd., 18. 4. 1947.



Obr. 9: K. Henlein krátce po vzniku SHF, 1933 (Ernst TSCHERNE, *Das ist Konrad Henlein. 200 Bilder aus dem Leben des sudetendeutschen Einigers*, Karlsbad – Leipzig 1938)

dokonce tvrzení, že senátorem skutečně byl.⁸⁴ Jednalo se však o omyl, respektive o záměnu osob s moravským radikálně nacionalistickým německým agráříkem stejného příjmení,

⁸⁴ Tamtéž, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, zpráva o šetření Národní bezpečnosti ÚNV hl. m. Prahy, 12. 4. 1950.

totiž Josefem Lukschem (1862–1936).⁸⁵ Po válce je naopak profesor Luksch zmiňován jako předválečný německý sociální demokrat.⁸⁶ Snad šlo o záměnu zkratk SdP a SDP.

5. Čas okupace a války

Dne 19. července 1939 si Franz X. Luksch podal žádost o říšské občanství. Obdržel ho však až 11. července 1940, tj. čekal na vyřízení celý rok.⁸⁷ Lze vyjádřit domněnku, že při jeho získání představovala hlavní překážku židovská manželka, respektive potomci z tohoto manželství.

Na konci roku 1939 Luksch ještě vedl zápas o odpovídající finanční výměr; jeho dopis Zemskému finančnímu ředitelství v Praze přitom nepostrádá jistý rys sarkasmu. Cestou nového rektora mezitím přejmenované univerzity se současně obrací na Úřad říšského protektora (*Amt des Reichsprotektors*; ÚŘP), protože mu bylo zastaveno výchovné na syna dřív, než dosáhl povinného roku praxe po promoci, aby mohl začít být sám výdělečně činný; situaci považoval za úřední absurditu.⁸⁸ V téže době rovněž usiloval o umístění svého syna na některé z pražských německých klinik. Dne 22. ledna 1940 na tuto supliku ÚŘP odpověděl v tom smyslu, že žádost Luksche juniora o umístění se ze zásadních důvodů zamítá a nebude ani dále postoupena Říšskému ministerstvu pro vědu, výchovu a vzdělání lidu (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*; REM).⁸⁹ Ony zásadní důvody nejsou explicitně vysloveny, ale jsou dobře známy: syn František byl podle norimberských zákonů židovský míšenec 1. stupně (*Mischling des 1. Grades*).

U jeho otce jako by se však zdála afinita vůči nacistickému režimu po okupaci narůstat: stal se čestným členem Národněsocialistického německého svazu docentů (*Nationalsozialistischer Deutscher Dozentenbund*; NSDDB) a bylo mu nakonec umožněno věnovat se v nějakém rozsahu vědecké práci i výuce.⁹⁰

Vedle toho ovšem nová doba nabídla jiné možnosti. Dne 1. listopadu 1940 Luksch poprvé odjel s tehdy nově jmenovaným německým ředitelem MUDr. Klemensem Berglem (1884–1947) do Zemského ústavu pro duševně nemocné v Kosmonosích u Mladé Boleslavi.⁹¹ Bergl jako designovaný ředitel s sebou pravděpodobně na základě předchozí známosti či doporučení přibral Luksche jako ústavního patologa, kterážto pozice musela být teprve zřízena. Nejednalo se ovšem o zaměstnání na plný, nýbrž pouze částečný úvazek, takže

⁸⁵ NS RČS, Senát, stenoprotokoly, dostupné na <<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/psse/stenprot/001schuz/s001001.htm>> [12-12-2022]; <https://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_00950/index.shtml> [12-12-2022]. K osobě J. Luksche viz heslo dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Luksch> [12-12-2022].

⁸⁶ Ema HOLEČKOVÁ, *Mé dvacáté století*, Praha 2001, s. 87–88.

⁸⁷ ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

⁸⁸ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Luksch F., Luksch Finančnímu ředitelství v Praze, 29. 12. 1939.

⁸⁹ Tamtéž, ÚŘP rektorovi NKU, 22. 1. 1940.

⁹⁰ M. V. ŠIMŮNEK, *Planung*, s. 169–170.

⁹¹ Podrobně viz Milan NOVÁK – Michal V. ŠIMŮNEK, *Die Letzten waren die Ersten. Die Ausweitung der nationalsozialistischen Euthanasie auf das Protektorat Böhmen und Mähren und die Anstalt Kosmanos (Kosmonosy)*, in: Boris Böhm – Michal V. Šimůnek (Hgg.), *Verlegt – Verstorben – Verschwiegen. Tschechische und deutsche Psychatriepatienten in Böhmen als vergessene Opfer der NS-„Euthanasie“* (= *Studies in the History of Sciences and Humanities*, Vol. 32), Praha 2016, s. 112–152.



Obr. 10: Klemens Bergl, 30. léta 20. století (NA Praha)

ve skutečnosti zde Lucksch pitval jen od května do října.⁹² Akademický rok trávil v Praze, kde jako profesor stále vyučoval na LF NKU.⁹³ Za sezónu 1941 obdržel honorář 600 RM (6000 K), k tomu měl v Kosmonosích zdarma bydlení a další zaopatření. Nebylo to málo,

⁹² NA Praha, f. Bergl, kart. 1, Bergl prezidiu ZÚ v Praze, 7. 2. 1944.

⁹³ ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

protože jeho důchod činil 3700 K (370 RM) měsíčně.⁹⁴ Pro srovnání: od roku 1930 dostával ročně 48 600 Kč, k tomu výchovné vždy alespoň na jedno z dětí (1800) a penzijní příspěvek (2916), takže na vrcholu příjmů pobíral měsíčně nejméně 4400 Kč.⁹⁵ Zdá se, že odchod do penze nepředstavoval tehdy zdaleka takový propad jako dnes.

Na tomto místě uvedme, že pitva (sekce, obdukcce) může být jednak soudní, jednak patologicko-anatomická. V tomto případě budeme mít na mysli druhý z uvedených typů, jenž slouží k poznání chorob jak individuálně, k ověření příčiny smrti ve všech jejích souvislostech, to jest dalších přidružených chorobných stavů a jejich forem u jednotlivého pacienta, tak i v obecné rovině, tedy za účelem vědeckým. Součástí je histologie (odběr vybraných tkání k mikroskopickému vyšetření), což vyžaduje technické vybavení (fixace, jemné nařezání tkáně mikrotomem, její barvení a příprava preparátu k mikroskopii).⁹⁶ Ústavy pro duševně nemocné se v tomto ohledu od nemocnic neodlišovaly, neboť důvody k existenci pitevny tu byly stejné. Tak např. v Horních Beřkovicích byla zřízena kolem roku 1895 patrně jen márnice, pitevna byla vybudována při stavbě nové v roce 1901.⁹⁷ V Kosmonosích byla pitevna postavena v roce 1904.⁹⁸ V dalších ústavech pak byla již součástí výstavby areálu, tzn. v Dobřanech (1876–1883)⁹⁹, Bohnicích (1905–1924)¹⁰⁰, Brně-Černo-
vicích (1861–1863)¹⁰¹ a Kroměříži (1905–1909).¹⁰²

K Luckschovi bylo v roce 2015 podáno osobní svědectví bývalé pracovnice ústavu, a sice pro období od srpna 1942 do podzimu 1944.¹⁰³ Čeští zaměstnanci kosmonoského ústavu dali německému profesorovi z Prahy přezdívku „Pérák“, jež je zřejmou aluzí na protektorátní mýtus o Pérákově. Důvodem byl jeho zvláštní způsob chůze. Byl to vysoký, hubený starý pán, který se typicky hrbil; povahově se jevil jako „charakterní člověk“. Spolu s ním přibylí do Kosmonos také němečtí studenti-stážisté z Prahy, kteří přihlíželi pitvám

⁹⁴ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6827, sign. L 2802/8, Lucksch H.

⁹⁵ AUK Praha, f. LF NU, os. spis Lucksch F., ZÚ v Praze F. Luckschovi, 23. 5. 1927; tamtéž, ZÚ v Praze F. Luckschovi, 17. 5. 1930; tamtéž, ZÚ v Praze F. Luckschovi, 28. 6. 1938; tamtéž, MŠANO F. Luckschovi, 6. 2. 1939.

⁹⁶ Pitva je tak základem lékařského poznání a kontroly výsledků vyšetření i léčby. V medicíně minulosti, před érou vyspělých vyšetřovacích metod, zvláště zobrazovacích, to byl de facto dokonce zdroj jediný. Pitevna (prosektura) a celý obor patologické anatomie tak odjakživa slouží především živým. Proto měly nemocnice již dávno v 19. století pitevny, obvykle spojené s márnici. V menších zařízeních ovšem nebýval patolog, lékaři (většinou chirurgové) pitvali sami. Úmrtnost v psychiatrických ústavech nebyla nikdy malá, v kritických obdobích (obě světové války) pak může být označena za masivní. Úmrtí přímo na duševní chorobu není běžné, psychiatrickí pacienti umírají na obvyklé tělesné choroby, jejichž výskyt, respektive jeho riziko, je u nich vyšší, jen spektrum se mění.

⁹⁷ Srov. Jiří KŇAZOVČÍK – David VAČILJA – Lukáš ZÁVESKÝ, *Kronika PL Horní Beřkovic 1891–2011*, s. 7, dostupné na <http://www.plhberkovic.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=51> [18-12-2022]. Dále viz Antonín PANKRATZ, *Zemský ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích*, in: Antonín Heveroch – František S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 167–176, zde s. 171.

⁹⁸ Antonín PANKRATZ, *Zemský ústav pro choromyslné v Kosmonosích*, in: A. Heveroch – F. S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 116–127, zde s. 118.

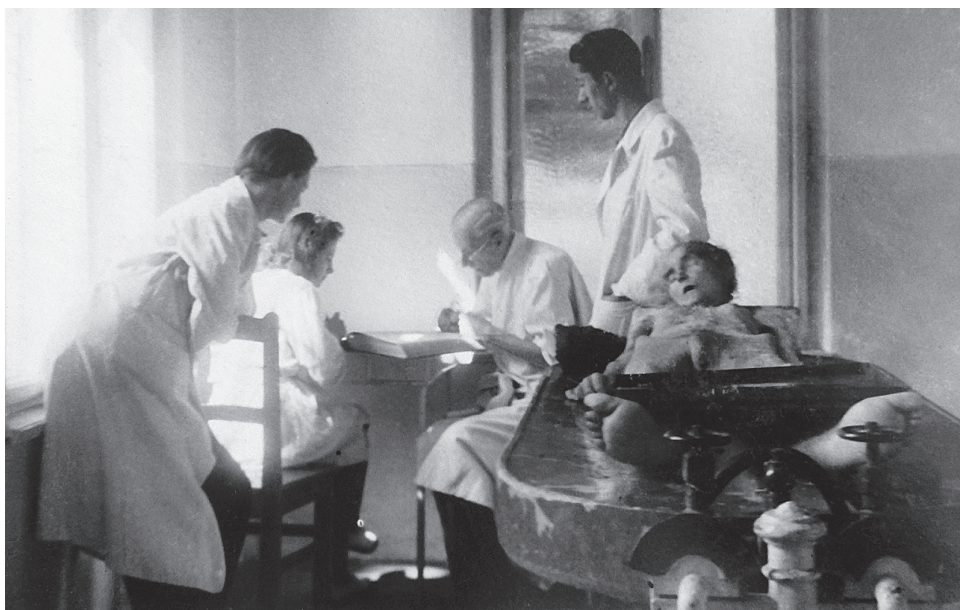
⁹⁹ Antonín PANKRATZ, *Zemský ústav pro choromyslné v Dobřanech*, in: A. Heveroch – F. S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 129–152, zde s. 136.

¹⁰⁰ Dominik WALLENFELLS, *Zemský ústav pro choromyslné v Praze-Bohnicích*, in: A. Heveroch – F. S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 177–212, zde s. 206.

¹⁰¹ Lubomír SELINGER, *120 let Psychiatrické léčebny v Brně-Černo-
vicích (1863–1983)*, Brno 1983, s. 50.

¹⁰² Vincenc NÁVRAT, *Vývoj choromyslnictví na Moravě a nový zemský léčebný ústav císaře Františka Josefa I. v Kroměříži / Die Entwicklung des Irrenwesens in Mähren und die neue Kaiser Franz Josef I Landes-Heilanstalt in Kromsier*, Praha 1908, s. 24.

¹⁰³ Rozhovor s J. Nussbergerovou, roz. Klimešovou, Sokolov 14. 7. 2015.



Obr. 11a a 11b: F. X. Lucksch při pitvě v kosmonoské prosektuře, 1942–1944 (s laskavým svolením J. Nussbergerové – na obou snímcích v pozadí)

(viz obr. 11a a 11b). Tuberkulóza byla převažující příčinou smrti ústavních pacientů a všichni zemřelí byli extrémně vyhublí.¹⁰⁴ Lucksch při pitvách rád vysvětloval a vyučoval, a to dokonce i vlastní dokumentaristku, české děvče čerstvě po maturitě. Ta se ostatně naučila také pracovat v ústavní laboratoři (např. samostatně barvit preparáty podle Ziehl-Neelsena na Kochova bacila) a měla tak vysoký stupeň důvěry (klíče od laboratoře i od opiátů).¹⁰⁵

Laboratoř byla uvedena do provozu na přelomu srpna a září 1942 po dvouletém úsilí německého ředitele ústavu Bergla, který na ni získal účelovou dotaci 5000,- RM přímo od ÚŘP.¹⁰⁶ Bergl původně vypočetl náklady na vybavení klinicko-diagnostické laboratoře na 50 000,- K a patologicko-anatomické pak na 30 000,- K, k tomu dále nevyčíslené stavební adaptace.¹⁰⁷ Z toho je zřejmé, že protektorská dotace nebyla nikterak velkorysá a pokrývala jen zhruba polovinu nákladů. Vedl ji, stejně jako pitevnu, právě Lucksch.¹⁰⁸ Dle tradice mezi zaměstnanci laboratoře byly za války v laboratoři instalovány atypické laboratorní stoly, dělané na míru vyšší osobě, protože u nich pracoval „profesor z Prahy“, jenž byl vysoké postavy.¹⁰⁹

V roce 1942 a 1943 přitom už v Kosmonosích Lucksch finanční odměnu nedostal, pracoval pravděpodobně jen za byt a stravu. Musel tedy mít velmi silný vědecký zápal, případně i závazek či jiný vztah k řediteli Berglovi, jako např. vazbu ze spolku *Lotos* z dřívější doby. Rozhodnutím ZÚ v Praze ze dne 4. října 1943 měl totiž v dalším období přijít i o to. Ředitel Bergl proto poslal v únoru 1944 prezidiu ZÚ své námitky, vysvětlení situace a žádost o obnovení alespoň naturálních požitků, jinak by Lucksch nemohl v další sezóně (tj. 1. května – 30. října 1944) svou činnost vůbec vykonávat, čímž by byla ztracena „cenná a nezištná pracovní síla“.¹¹⁰ Bergl označil tuto věc za krajně důležitou „s ohledem na rapidně stoupající úmrtnost zdejších ošetřovanců“.¹¹¹

Z válečné éry existují tři Luckschovy články, založené na kosmonoských obdukcích. Všechny byly zveřejněny v německých odborných časopisech v roce 1943 a stojí za bližší pozornost.

- Článek o tuberkulóze u ústavních pacientů pojednává o nápadné absenci zánětlivé reakce organismu na rychlou maligní formu tuberkulózy, což však bylo u těžce oslabených nemocných (zejména hladem, ale i stářím) nepřekvapivé.¹¹²
- Článek o anomáliích je spíše volnou úvahou starého patologa; opora ve faktech schází. Snažil se tu poněkud pošetile prokázat, že duševně nemocní jsou obecně degenerovaní včetně nejrůznějších drobných anatomických odchylek. Jenže svůj soubor, v němž směšuje nesrovnatelné, opomněl (s výjimkou anomálií boltců) porovnat s jejich obecným výskytem v nepsychiatrické populaci.¹¹³

¹⁰⁴ K tuberkulóze v kosmonoském ústavu jako hlavní příčině úmrtí během let 1939–1945 viz podrobně M. NOVÁK – M. V. ŠIMÚNEK, *Die Letzten waren die Ersten*, s. 134–151.

¹⁰⁵ Rozhovor s J. Nussbergerovou, roz. Klimešovou, Sokolov 14. 7. 2015.

¹⁰⁶ NA Praha, f. Bergl (nezprac.), kart. 3, Bergl Schmalenbachovi 2. 8. 1942; tamtéž, osobní rukopisné poznámky; BArch Berlin, f. R96 I/15, zpráva o plánování v protektorátu 7. 9. 1942 – 10. 9. 1942, 15. 9. 1942.

¹⁰⁷ NA Praha, f. NZK, kart. 48, rozklad Bergla pro ZÚ v Praze, 9. 1. 1941.

¹⁰⁸ ABS Praha, sign. Z-847, zpráva MV Československé vládní komisi pro stíhání nacistických válečných zločinců odkazující na výpověď MUDr. V. Danova, 6. 5. 1968.

¹⁰⁹ Ústní sdělení vedoucí lékařky laboratoře MUDr. M. Novákové.

¹¹⁰ NA Praha, f. Bergl, kart. 1, Bergl prezidiu ZÚ v Praze, 7. 2. 1944.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Franz LUCKSCH, *Die Tuberkulose bei Geistes- bzw. Gehirnrnkenen*, Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie 175/2, 1943, s. 315–319.

¹¹³ Týž, *Formanomalien und Geistes- bzw. Gehirnrnkenheiten*, Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie 175/2, 1943, s. 320–324.



Obr. 12: Pracovní stůl, vyrobený roku 1942 na míru pro F. X. Lucksche, v dnešním Oddělení klinické biochemie, hematologie a toxikologie (OKBHT) PN Kosmonosy, 2014 (soukromá sbírka)

- Článek o dětské mozkové obrně je naopak výstižný a prezentovaná terminologická úvaha v podstatě platí i dnes.¹¹⁴

Mimochodem, co se týče tuberkulózy, existuje svědectví lékaře, který jako začínající a nově nastoupivší pracovník měl v roce 1950 v laboratoři najít dokumentaci pacientů, z níž vyrozuměl, že měli být uměle infikováni tuberkulózou. Dokumentace se do jeho návratu z vojenské služby ztratila.¹¹⁵ Velmi spolehlivé a seriózní pamětníci, paní Nussbergerové, která měla plný a samostatný přístup do laboratoře a ovládala německý jazyk, nebylo o žádném infikování pacientů bacily tuberkulózy nic známo.¹¹⁶ Lucksch se tímto tématem zabýval již velmi dávno, s publikací v roce 1910, ovšem na úrovni práce s morčaty.¹¹⁷ V nacistickém období se totiž tyto pokusy prováděly na lidech s odůvodněním, že na morčatech je vše ověřeno již dostatečně.¹¹⁸ Nicméně infikovat pacienty tuberkulózou v prostředí tak masivního nadbytku tohoto onemocnění, jakým byly psychiatrické ústavy, a kde vzhledem k českým zaměstnancům nebylo možné nic utajit, by jistě bylo bývalo jak zbytečné, tak i pošetilé.

Nakonec se ukázalo, že ve skutečnosti nešlo o TBC, nýbrž „nevinnou studii“, kdy se sledovala reaktivita různých skupin pacientů v počtu 80 a zdravých osob v počtu 30 na očkování proti tyfu a paratyfu. Lucksch vlastně testoval obecnou imunoreaktivitu, inspirován sekčními nálezy pacientů s TBC, z nichž mnozí vykazovali nápadně nízkou obranyschopnost. Obě skupiny se však ve skutečnosti principiálně zcela míjely. U TBC hrály roli úplně jiné mechanismy (1. kachexie a 2. odlišný typ imunity, než se uplatňuje u tyfu).¹¹⁹ Na celé věci jsou zajímavé dva aspekty. Ještě pět let po válce publikoval Lucksch v západním Německu, tedy za železnou oponou, a to tehdy stále na sebraném kosmonoském materiálu. Za druhé se zdá, že znepokojivé pozorování později známého psychiatra doc. MUDr. Oldřicha Vinaře (1925–2018) bylo rozumně vysvětleno.

Bergl i Lucksch zároveň spolupracovali s profesorem Dr. med. habil. Karlem Thumsem (1904–1972), vedoucím Ústavu dědičné a rasové hygieny (*Institut für Erb- und Rassenhygiene*) na LF NKU v Praze.¹²⁰ Thums byl mladý, ale velmi ambiciózní nacisticky profilovaný lékař-akademik nastupující generace, rozený ve Vídni s rodinnými kořeny v česko-německém pohraničí. Byl odchovancem profesora Ernsta Rüdina (1874–1952), zakladatele Německého výzkumného ústavu pro psychiatrii (*Deutsche Forschungsanstalt für Psychiatrie*; DFP) v Mnichově, proponenta nacistických zneplodňujících (sterilizačních) zákonů a zároveň i aktivním představitelem programu nacistické „eutanázie“.¹²¹

¹¹⁴ Týž, *Beschreibung zweier Fälle von zerebrale Kinderlähmung mit einem Vorschlag zum Umbenennung dieses Krankheitsbegriffes*, Psychiatrisch-Neurologische Wochenschrift 21–22/45, 1943, s. 137–140.

¹¹⁵ Oldřich VINAŘ, *Jak jsme zaváděli v Československu psychofarmaka (a jak to pro mě skončilo)*, Praktický lékař 85/4, 2005, s. 252–254.

¹¹⁶ Rozhovor s J. Nussbergerovou, Sokolov 14. 7. 2015.

¹¹⁷ Franz X. LUCKSCH, *Über experimentelle hämatogene Lungentuberkulose*, Verhandlungen der Deutschen Pathologischen Gesellschaft 14, 1910, s. 192–193.

¹¹⁸ Hans-Henning SCHARSACH, *Lékaři a nacismus*, Praha 2001, s. 88–89.

¹¹⁹ Franz LUCKSCH, *Geisteskrankheit und bakterieller Reiz*, Archiv für Psychologie und Nervenkrankheiten 185/1, 1950, s. 52–57.

¹²⁰ Podrobně srov. Michal V. ŠIMŮNEK, *Ein neues Fach. Die Erb- und Rassenhygiene an der Medizinischen Fakultät der Deutschen Karls-Universität Prag 1939–1945*, in: Antonín Kostlán (Hg.), *Wissenschaft in den böhmischen Ländern 1939–1945 (= Studies in the History of Sciences and Humanities, Vol. 9)*, Praha 2004, s. 190–316.

¹²¹ M. V. ŠIMŮNEK, *Planung*, s. 169–170.



Obr. 13: Osobní fotografie Karla Thumse, 1940 (BArch Berlin)

V kosmoském ústavu šlo o jednotlivé zajímavé kazuistiky, jako např. hypogenitalismus,¹²² které vyšetřovatelé v 60. letech 20. století považovali za podezřelé.¹²³ Protokol zmiňuje nakládání mozku zemřelého do formalínu, pořizování histologických preparátů a jejich zasílání na pražskou německou patologii (Dr. E. Langer) a dokonce i do Mnichova profesoru Willibaldu Scholzovi (1889–1971) do DFP.¹²⁴ V protokolech Stb je však v tomto smyslu popsána standardní medicínská činnost i laboratorní vybavení, avšak nic tu neukazuje na jejich zločinnou povahu. Dochované zprávy vyšetřovatelů Stb je třeba v tomto ohledu hodnotit jako dosti povrchní, v detailu nepřesné a bez znalosti odborného kontextu. Ostatně Stb se tehdy nepodařilo „vypátrat“ ani to, že Lucksch nebyl odsunut a již před mnoha lety zemřel v Praze, což bylo tak snadné, že se nabízí podezření ze značně laxního přístupu tajných policistů Novotného éry. Luckschovy kontakty s Thumsem, respektive neschopnost československých úředních míst nicméně vedly k tomu, že Luckschovo jméno figurovalo dlouho po jeho úmrtí ve vyšetřovacích spisech nejen československých, ale i rakouských a německých úřadů, a to včetně ludwigsburgské Ústředny pro vyšetřování válečných zločinců (*Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen*).¹²⁵

¹²² Hypogenitalismus je porucha vývoje primárních, a tím i sekundárních pohlavních znaků, jež zůstávají více-méně na dětské úrovni, vzhledově i (ne)funkčně. Je často součástí komplexnějších vývojových vad, zejména chromosomálních (Turnerův syndrom, Downův syndrom a mnoho dalších).

¹²³ ABS Praha, sign. Z-847, Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců Studijnímu ústavu MV, 28. 2. 1968.

¹²⁴ Jednalo se o výzkumný ústav světového věhlasu, založený E. Kraepelinem v roce 1917, kde působil i E. Rüdin; dnes Max-Planck-Institut für Psychiatrie. Blíže srov. Eric J. ENGSTROM et al., *Psychiatrie und Politik im Dienste des deutschen Volkes*, in: týž – Wolfgang Burgmair – Matthias M. Weber (Hgg.), Emil Kraepelin in München, II, 1914–1921, München 2009, s. 17–82.

¹²⁵ ZS LJV Ludwigsburg, f. IV 439, a. č. AR 3305/65, trestní oznámení A. Pillmannové proti prof. Luckschovi, prof. Thumsovi a vrchnímu zdravotnímu radovi Eberhardovi, 25. 12. 1965.

6. Doba poválečná a úmrtí

S květnovým povstáním roku 1945, kdy de facto přestala existovat NKU v Praze, se uzavřelo Luckschovo akademické působení, trvajícím několik dekád.

V letech 1945–1949 vedl administrativní boj za obnovení výplaty důchodu, jež mu byla od června 1945 zastavena „pro příslušnost k německé národnosti“. Konta mu byla obstavena, žil z prodeje svršků, z pomoci obou dětí, a nakonec z příspěvku na výživu ve výši poloviny důchodu. V opakovaných žádostech uváděl, že trpí podvýživou a při výšce 180 cm váží pouhých 53 kg.¹²⁶

Z čeho byl viněn? Výtek bylo hned několik: 1. obecně se měl zasazovat o „německou myšlenku“; 2. během první světové války měl založit bakteriologickou laboratoř, která údajně prospěla německé armádě ve válce následující; 3. spoluzakládal Henleinovu stranu; 4. za okupace požíval všech výhod německého občanství (vzhledem k nemalým potížím židovské manželky poněkud nespravedlivé). Jiné negativní údaje se však v souvislosti s opakovanými žádostmi o občanství neobjevují a o trestním řízení, které by zde nepochybně bylo silným argumentem, tu není žádná zmínka.¹²⁷

Věc dále vyřizoval Ústřední národní výbor (ÚNV) hlavního města Prahy v roce 1949 a přidělil mu zmíněné výživné i drahotní přídavek s platností od 1. prosince 1949, nikoli však penzi.¹²⁸ Úředním důvodem bylo, že stále není československým občanem. Ve svých žádostech a urgencích Lucksch uváděl, že za okupace trpěl, neboť byl jako manžel Židovky přímo i nepřímo perzekvován nacistickým režimem.¹²⁹

V poválečné době se nejprve prokazoval opakovaně policejně prodlužovaným říšským pasem z roku 1941. V roce 1947 dostal povolení k trvalému pobytu a 15. dubna 1947 mu byl vystaven náhradní osobní doklad. Dne 10. října 1949 se obrátil v záležitosti svého občanství i penze na Kancelář prezidenta republiky, jež si vyžádala informace na Ministerstvu školství a osvěty. Ministerstvo ve své odpovědi odkazuje na ÚNV hlavního města Prahy, který 11. listopadu 1949 osvědčil, že Lucksch řádně podal žádost o občanství, nepodléhá tudíž odsunu a „*jest ho považovati za čs. občana až do vyřízení výše uvedené žádosti*“.¹³⁰ Stejně podmíněný statut obdržela i jeho žena Hedvika. Národní bezpečnost poté vypracovala pro ÚNV hlavního města Prahy s dosti velkou latencí, až 12. dubna 1950, zprávu, která musela Luckschovi velmi uškodit. V ní se uvádí, jak již bylo zmíněno, že byl spoluzakladatelem SdP a za tuto stranu byl senátorem. Jinak lze nepřímo doložit, že do své smrti občanství nenabyl, neboť jeho ženě byl zamítnut vdovský důchod právě proto, že její manžel žádnou penzi nepobíral.¹³¹ Z předchozího pak plyne, že mu nebyla přiznána z toho důvodu, že neměl občanství. Zůstával tedy – opět více než příznačně – v jakési šedé zóně, tentokrát nastupující komunistické diktatury.

Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců uvádí 28. února 1968, že proti Luckschovi bylo v roce 1945 zavedeno trestní řízení a pak

¹²⁶ NA Praha, f. MŠK, kart. 124 sign. MUDr. Fr. Lucksch, žádost prezidentu republiky, 10. 10. 1949.

¹²⁷ Tamtéž, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 Lucksch F.

¹²⁸ Tamtéž, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, ÚNV hl. m. Prahy F. Luckschovi.

¹²⁹ Tamtéž, žádost Ministerstvu financí, 22. 6. 1946.

¹³⁰ Tamtéž, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 Lucksch F.; tamtéž, kart. 6827, sign. L 2802/8 Lucksch H.

¹³¹ Tamtéž, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, Státní úřad důchodového zabezpečení v Praze, žádost o vdovský důchod, č. 31.431/6–VI-1952, b. d. (jen částečné dochování dokumentu, terminus post quem je ovšem úmrtí prof. Lucksche).

zastaveno. Roku 1946 měl údajně zažádat o občanství a v létě 1948 ho i dostat, což očividně nebyla pravda.¹³² Mohlo by se tak zdát, že ani o několik desetiletí později se policejní práce příliš nezlepšila. Naproti tomu obě Luckschovy děti měly po válce československou státní příslušnost.¹³³

I ke konci života a pravděpodobně bez možnosti užívání laboratoře se profesor F. X. Lucksch snažil odborně pracovat.¹³⁴ Zemřel v Praze dne 7. dubna 1952 ve věku osmdesáti let.¹³⁵

Co lze tedy závěrem říci? Buršácká mensura na tváři a turnerská angažovanost mohou svědčit o muži náležitě uvědomělém a sportovně založeném, který zřejmě dbal na couberťinový ideál *kalokagathia*, ovšem v náležitém jahnovském, respektive *völkisch* pojetí.

Lucksch byl nepochybně velkoněmeckým nacionalistou s afinitou k nacionálnímu socialismu, ať již byla idealistická či účelová, mj. s ohledem na původ své ženy a osud svých dětí. Byl nepochybně člověkem s vyvinutým smyslem pro odpovědnost a akurátnost, nepochybně ambiciózním a pravděpodobně až pedantským. Tato vlastnost se s kariéřním zklamáním a zejména s věkem mohla proměnit v úpornost až kverulaci. Mohl se tak snadno stát pro své kolegy i studenty partnerem obtížně snesitelným a v podstatě nikdy nepřekračujícím svůj vlastní stín. Svědčila by o tom ostatně i citovaná poznámka, že na jeho přednášky by nechodili studenti. Se starostlivou shovívavostí k již poněkud zmatkujícímu starému pánovi („*der alte Lucksch*“, „*Papa Lucksch*“) se setkáme i v dopise jeho kolegy a šedé eminence personálních zásahů v lékařském stavu v protektorátu, profesora Richarda Wagnera (1885–1942), působícího v Německé zdravotní komoře pro Čechy a Moravu (*Deutsche Gesundheitskammer für Böhmen und Mähren*), a adresovaném příteli a novému německému řediteli kosmonoské léčebny K. Berglovi.¹³⁶

Svou roli v jeho osobním vývoji mohlo hrát i zklamání politické: Uvěřil Henleinovu šovinismu, angažoval se, ale dočkal se místo něj nacismu a antisemitských tlaků vůči své rodině. Stal se outsiderem, důchodcem-externistou právě v době, kdy možná očekával řádnou profesuru, docenění svých zásluh a vedení ústavu. Krom toho se nepochybně těšil na lékařské úspěchy svého syna a pokračovatele, který se však v té době stal obětí rasové diskriminace.

Luckschovi tak zbyl již jen vědecký i pedagogický výminek. A samozřejmě pitevna a laboratoř v Kosmonosích. Tady byl ochoten pracovat i téměř bezplatně. Chtěl tu znovu vědecky vyniknout? Spíše si nemohl pomoci a musel bádát. Všimát si medicínsky zajímavých jevů a souvislostí a sdělovat je druhým. To byl pravděpodobně celý jeho svět a život, druhá přirozenost.

¹³² ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

¹³³ NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, Lucksch MŠO, 13. 6. 1947.

¹³⁴ F. X. LUCKSCH, *Geisteskrankheit und bakterieller Reiz*, l.c.

¹³⁵ NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, osobní spis F. X. Lucksche a BLDMFP, s. 135.

¹³⁶ NA Praha, f. Bergl K., kart. 3, Wagner Berglovi, 1. 11. 1940.

Příloha I:

Publikace předložené k habilitaci:¹³⁷

1. Isolierte Fraktur der Lamina compacta interna des Schädels etc., in: *Prag. med. Wochenschr.* 1901
2. Ein Fall von Hermaphroditismus spurius internus, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1902
3. Vegetation eines bisher nicht bekannt gewesenen Aspergillus im Bronchialbaume eines Diabetikers, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1902
4. Linkseitige Tubargravidität bei Polypus mucosus im l.[inken] Uterushorne, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1902
5. Polypus mucosus ventriculi unter dem Bilde eines Carc.[inoms] ventriculi, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
6. Echte erworbene Zwerchfellshernie, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
7. Über Myeloschisis mit abnormen Darmausmündigung, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1903
8. Ein Beitrag zur pathol.[ogischen] Anatomie des Paratyphus, in: *Centr. f. Bakt.* 1903
9. Ein Fall von multipler chron.[ischer] Intimatuberkulose der Aorta, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
10. Über eine seltene Missbildung an den Vasa deferentia, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
11. Über heutigen Stand der Frage nach der Aetiologie der Geschwülste, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
12. Ein neuer Fall von echter wahrscheinlich erworbener Zwerchfellshernie, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1904
13. Die neueren Anschauungen über der Entstehung der Tuberkulose, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1904
14. Über experimentelle Erzeugung von Myeloschisis, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1904 (habilitační práce)

Příloha II:

Publikace předložené k profesuře:¹³⁸

1. Über lokale Amyloidbildung in der Harnblase, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1904
2. Funktionsstörungen der Nebenniere bei Allgemeinerkrankungen, Intoxikationen & Infektionen, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1904
3. Askariden als Emboli in der Lungenarterie, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1904
4. Zur Aetiologie der Darmverschlingung, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1905
5. Zur lymphatische Leukämie, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1905
6. Zur lymphatische Leukämie, in: *Folia haem.* 1906
7. Über Dysenterieepidemie, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1906
8. Über einen seltenen Gehirnbefund, in: *Festschrift für H. Chiari* 1907
9. Über ein Blutbefund bei Fleckfieber, in: *Folia haem.* 1907

¹³⁷ AUK, f. LF NU Praha, os. akta Lucksch F., seznam publikací předložených k habilitaci (řazeno vzestupně).

¹³⁸ Tamtéž, seznam publikací předložených k profesuře (řazeno vzestupně).

10. Über aktive Immunisierung des Menschen gegen Dysenterie, in: *Centr. Blatt f. Bakt.* 1907
11. Über Anaemie mit fehlender Regeneration im Knochenmarke, in: *Folia haem.* 1908
12. Zur lymphatische Leukämie, in: *Folia haem.* 1908
13. Untersuchungen zur Pellagrafrage. A. Über Maisfütterung, in: *Ztschr. f. Hyg. u. Infektionskrankh.* 1908 (předneseno na XIV. kongresu hygieny a demografie v Berlíně 1907)
14. Bakteriologische Wandtafeln, Leipzig: W. Klinkhardt 1908¹³⁹
15. Über die Störungen der Nebennierenfunktion bei Infektionskrankheiten, in: *Berl. klin. Wochenschr.* 1909
16. Heilserumbehandlung der Krankheiten des Menschen, in: *Lotos* 1910
17. Die pathologische Anatomie & die Pathologie der Nebennieren & des chromaffinen Systems, in: *Lotos* 1910
18. Die Veränderungen der Kaninchennebenniere nach Diphtherietoxininjection, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1910
19. Über experimentelle hämatogene Lungentuberkulose, in: *Verh. d. deutsch. Pathol. Ges.* 1910
20. Die Wassermansche Reaktion an der Leiche, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1910
21. Die Behandlung der akuten Infektionskrankheiten mit Salvarsan, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1911
22. Über das histologische & functionelle Verhalten der Nebennieren beim hungernden Kaninchen, in: *Arch. f. exp. Path. u. Pharm.* 1911
23. Über pigmentierte Adenome der Nebenniere, in: *Ziegl. Beitr.* 1912
24. Über einen querverlaufenden Strang in der Aorta ascendens, in: *Centr. I. f. path. Anat. etc.* 1912
25. Ein Beitrag zur Aetiologie des Morbus Buhlii, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1913
26. Neuere Untersuchungen über die Nebennieren, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1913

Příloha III:

Jiné a pozdější publikace:¹⁴⁰

1. Geisteskrankheit und bakterieller Reiz, in: *Arch. f. Psych. u. Nervenkrank.* 185/1, 1950, s. 52–57
2. Eine chondrohypoplastische Kümmerform, in: *Virchows Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medizin* 312/1–3, 1944, s. 252–257
3. Die Tuberkulose bei Geistes- bzw. Gehirnkranken, in: *Ztschr. f. d. ges. Neur. u. Psych.* 175/2, 1943, s. 315–319
4. Formanomalien und Geistes- bzw. Gehirnkrankheiten, in: *Ztschr. f. d. ges. Neur. u. Psych.* 175/2, 1943, s. 320–324

¹³⁹ Ilustrovala H. Luckschová.

¹⁴⁰ Viz jednotlivé odkazy k textu.

5. Beschreibung zweier Fälle von zerebrale Kinderlähmung mit einem Vorschlag zum Umbenennung dieses Krankheitsbegriffes, in: *Psych.-Neurol. Wochenschr.* 21–22/45, 1943, s. 137–140
6. Massenuntersuchungen über den C-Vitamin-Haushalt, in: *Dtsch. Med. Wochenschr.* 68/6, 1942, s. 144–146
7. C Vitamin und Encephalitis Epidemica, in: *Klein. Wschr.* 18/3, 1939, s. 1193–1193 (společně s P. Ganglem)
8. Sektionsbefund bei einem fraglichen Fall von einheimischer Sprue, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 299, 1937, s. 786–792 (společně s Hansem W. Sachsem)
9. Untersuchungen zum Pellagraproblem, in: *Med. Klin.* 33 (5), 1937, s. 159–161
10. Untersuchungen über Pellagra (4), in: *Med. Klin.* 34/5, 1938, s. 151–155
11. Untersuchungen über Pellagra, in: *Ztschr. f. klin. Med.* 130/32, 1936, s. 32
12. Die diaplacentare Übertragung der Tuberkulose, in: *Lung* 87, 1936, s. 423–447
13. Körperformen und Filtrierbarkeit des Tuberkelbacillus, in: *Lung* 77, 1931, s. 56–59
14. Ein Fall von Doggennase, in: *Virch. Arch.* 264, 1927, s. 554–562 (spol. s J. Bumbou)
15. Über Impfschaden des Zentralnervensystems, in: *Dtsch. Ztschr. f. d. ges. Gericht. Med.* 7/2, 3, 1926, s. 203–216
16. Über mehrfaches Auftreten von Teratomen in einer Familie, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 261/2, 1926, s. 372–383
17. Myeloschisis mit Ekstrophie der Entodermwand, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 261/3, 1926, s. 776–786
18. Die Volkskrankheit Tuberkulose, Prag – Reichenberg 1926
19. Über den Adrenalingehalt der Nebennieren des Menschen bei verschiedenen Todesursachen, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 223/3, 1917, s. 290–300
20. Über Fütterungsversuche mit Nebennieren, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 222/1–2, 1916, s. 46–52

Grantová podpora a poděkování

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114. Autoři by na tomto místě rádi poděkovali za cenný komentář PhDr. Karlu Podolskému (VM Olomouc) a za poskytnutí ústních i písemných vzpomínek a fotografií paní Jiřině Nussbergerové (1923–2019), Sokolov, in memoriam.

Ein deutscher Universitätspathologe in einer sich überschlagenden außerordentlichen Zeit. Zur Biografie von Franz X. Lucksch (1872–1952)

ZUSAMMENFASSUNG

Der Pathologe Franz Xaver Lucksch (1872–1952) scheint im Universitätsmilieu der deutschen Medizin und Medizinforschung in Böhmen eine in vielerlei Hinsicht besondere Persönlichkeit zu sein. Als Angehöriger der zur Zeit der Belle Époque herangebildeten Generation war er Zeuge aller dramatischen Wendungen im Mitteleuropa des 20. Jahrhunderts. Als Persönlichkeit nicht geringer wissenschaftlicher Ambitionen wurde er wissenschaftlicher Assistent (1904) und außerordentlicher Professor (1914) im Institut für Pathologie der deutschen medizinischen Fakultät in Prag bei Professor Hans Chiari (1851–1916). Nach Erforschung der Pellagra-Endemien in Rumänien 1910 kehrte er Ende der 30er Jahre dank Unterstützung der Rockefellerstiftung dorthin zurück. Bislang bekannt sind 48 publizierte Arbeiten, deren häufigstes Thema Infektion, einschließlich Tuberkulose ist.

Lucksch nahm am Ersten Weltkrieg teil, seinen Militärdienst beendete er im Rang eines Oberleutnants der österreichisch-ungarischen Armee. Nach Erwägungen, die militärische Berufslaufbahn in Österreich auch nach 1918 einzuschlagen, kehrte er 1919 von Wien nach Prag zurück, wo er seine medizinische Arbeit und Forschung als langjähriger 1. Assistent fortsetzte.

In seinem öffentlichen Engagement war er in Fragen der Öffentlichen Gesundheit aktiv. Sein Hauptinteresse galt der Ernährung und Vorbeugung von Tuberkulose, der zu seiner Zeit so häufigen Erkrankung mit hoher Prävalenz in der Tschechoslowakei. Vor allem aber waren es Leibesübungen, denen er sich am meisten widmete. In den Jahren 1929–1936 war er Direktor der Hochschulzentrale für Leibesübungen an der Deutschen Universität Prag, Direktor des deutschen Fortbildungskurses für Lehrer für Leibeserziehung und Mitglied des Deutschen Gymnastikbundes. Auf diese Weise machte er sich mit Konrad Henlein (1898–1945) bekannt, mit dem er sich leider auch politisch verband: er war Gründungsmitglied seiner nationalsozialistischen Bewegung der jüngsten Phase unter den Sudetendeutschen in der Tschechoslowakei. Schändliche Erfahrungen mit den Nazis musste er kurz nach der deutschen Besetzung Böhmens und Mährens machen, als nicht geringe Probleme mit seiner jüdischen Frau und den beiden Kindern aufkamen. Sein Sohn Franz Lucksch jun. (1916–1966) wurde ebenfalls Arzt und schlug nach 1945 eine bedeutende wissenschaftliche Laufbahn ein.

Im Jahre 1936 wurde Lucksch zum supplierenden Institutsdirektor ernannt, im Frühjahr 1939 ging er in Rente. Als Emeritus ging er zwei Teilbeschäftigungen nach: im Laufe des akademischen Jahres nahm er noch gewisse pädagogische und Forschungsarbeiten im Universitätsinstitut wahr, und in der verbleibenden Zeit arbeitete er als Pathologe in der Landesanstalt für Geistes Kranke in Kosmanos (Kosmonosy), 65 km von Prag entfernt; auch publizierte er noch weiterhin. In Kosmanos führte er Sektionen von Patienten durch, die überwiegend infolge extrem schlechter Lebensbedingungen gestorben waren. Nach Kriegsende hätte Lucksch in Prag bleiben können, allerdings unter denkbar schwierigen Bedingungen und in beträchtlicher finanzieller Not. In Zusammenhang mit der Verfolgung nazistischer Verbrechen der „Euthanasie“ in den 60er Jahren kam der Verdacht unerlaubter Tuberkulose-Experimente an psychiatrischen Patienten auf, doch war dies in dem bekannten konkreten Milieu eher unwahrscheinlich und es konnte nichts nachgewiesen werden.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D.

*Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
simunekm@centrum.cz*

MUDr. Milan Novák

*Společnost pro dějiny věd a techniky
neurolog@centrum.cz*